

TÜRKİYEDE PARLAMENTO SEÇİMLERİ

Asistan Dr. Servet ARMAĞAN

GİRİŞ

Bizde seçimler ne zaman başlamıştır? Şüphesiz ilk Anayasamızdan sonra. İlk Anayasamız ve onun getirdiği ve halk tarafından seçilecek olan bir Hey'etin kurulması gerektiği zaman, seçimler siyasî tarihimizde görülmeye başlar. Diğer bir tâbirle halk temsilcilerinin de Devlet işlerine katılmasını kabul eden bir Anayasanın yapılması ile bizde de seçimlerden bahsedilmeye başlanmıştır. Bu tarihten evvel herhangi bir siyasî seçimden ve onun tatbikatından bahsetmeğe imkân yoktur. Çünkü halkın veya temsilcilerinin, siyasî olmayan idarî mekanizma dışında, Devlet işlerine katılması mümkün değildi. «Divan» denilen hey'etin ise «halk temsilcisi» sıfatı yoktu.

O halde bizde seçimleri ele almak için, ilk Anayasamızın yapıldığı tarihe kadar gitmek gerekir. O günden bugüne kadar, 88 sene zarfında, siyasî tarihimiz 19 seçim görmüştür. Bu devre zarfında bir çok seçim kanunları yapılmış, değişik sistemler tecrübe edilmiştir. Şunu da söyleyelim ki, bahis konusu olan «seçim» den maksat «genel seçimler» olup, «ara seçimleri» değildir. Burada, ancak, bütün yurttaki yapılmış olan seçimler ve onların özellikleri yer alacaktır. Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin üçte birinin yenilenmesi için yapılan ve memleketimizin ancak bazı seçim çevrelerini içine alan, 1964 tarihli seçim de bir genel seçimdir. 1961 Anayasamızın hükmü icabı yalnız bazı illerde yapılmış olması, «ara seçimi» sayılmasını gerektirmez. «Ara seçimleri» daha ayrı bir müessesedir. O sebeple

yurdumuzda son olarak yapılan kısmî Senato seçimleri de burada yer alacaktır.

Türkiyedeki seçimlerle ilgili «genel» çalışmalara rastlanılmaz. Yapılmış olan bütün seçimleri, hukukî özellikleri ile birlikte içine alan bir incelemenin şimdiye kadar yapılmamış olması bir eksiklik (1). Bu eksikliğı doldurma zaruretine inandığımız için, bir başlangıç olmak üzere, yapılan seçimleri esas olan hukukî vesikaları (seçim mevzuatı), seçimde tatbik edilen sistemi, seçime katılan önemli partileri ve seçim hukuku bakımından önemli olan Parlamento faaliyetlerini içine alan «başlangıç» ı yapıyoruz.

Çalışmayı iki kısımda yapacağız: Cumhuriyetin ilânından evvel yapılan seçimler, Cumhuriyet devrinde yapılan seçimler. Bu ayırım, seçim sistemindeki veya seçmenlerin seçim hakları bakımından getirilen bir yeniliğe işaret etmez. Sadece bir rejim değişikliğini (monarşik rejimden cumhurî rejime) esas tutmuştur. Diğer taraftan Cumhuriyet devrinde yapılan seçimleri de birinci ve ikinci Cumhuriyet devirleri diye ayırmakta fayda gördük.

(1) R. E. KOÇU'nun evvelâ «Tarih Dünyası» mecmuasında çıkan (bkz. yıl. 1 sayı: 6, 7) ve sonra da Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan (bkz. 26 - 30/9/1961) yazıları, hukukî tarihî bir ilmî araştırmadan ziyade «hâtıra» mahiyetinde olan makalelerdir. Bu kabil kısmî ve hâtıra mahiyetindeki bir iki yazı dışında genel bir incelemeye raslanılmaz.

BİRİNCİ KISIM

CUMHURİYETİN İLÂNINA KADAR TÜRKİYEDE
SEÇİMLER

I — Kanunu Esasî ve İlk Seçimler :

İlk Anayasamız 7 Zilhicce 1293/23 Aralık 1876 tarihlidir. Bu Anayasa çift meclis sistemini kabul etmişti: Bu meclislerden ikisine birden Meclisi Umumî denir ve «... hey'eti âyan ve hey'eti meb'usan namları ile başka başka iki hey'eti muhtevîdir» (m. 42). «Hey'eti âyanın reisi ve azası nihayet mikdarı hey'eti meb'usan azasının sü-lüsü mikdarını tecavüz etmemek üzere doğrudan doğruya tarafı hazreti padişahiden nasbolunur» (m. 60). Hey'eti meb'usan ise «mikdarı azası tebaayi Osmaniyeden her elli bin nüfus zükûrda bir nefer olmak itibarı ile tertip olunur» (m. 65). Görülüyor ki, çift meclisten birincisi yani âyan meclisi meb'usan meclisinin üçte birini geçmemek üzere padişah tarafından seçilmektedir. Fakat bu seçim tamamen padişahın iradesine kalmış bir husus (1) olduğundan burada ele almak istediğimiz seçimlerle herhangi bir ilgisi yoktur.

Meb'usan Meclisinin seçimi ile ilgili olarak ayrıca Anayasa şu hükmü koymuştur: «Emri intihab reyî hafi üzerine müessestir. Sureti icrası kanunu mahsus ile tayin olunacaktır» (m. 66). Binaenaleyh halk tarafından seçilecek meclis, meb'usan meclisidir ve bu seçimin nasıl yapılacağı ayrı bir kanunla tayin olunacaktır.

Anayasanın seçilecek hey'etin seçimi ile ilgili hükümlerine böylece kısa bir şekilde temas ettikten sonra, şimdi seçimlerde tatbik edilen vesikalara ve seçimin hangi prensiplere göre yapıldığına

(1) GRASSERIE de La R., Kitabın sonuna çeviren tarafından yapılan bir ilâvede, 1329 hicrî senesi sonunda İcra Organının «bir muamelesine göre âyan, sadaretin arzı üzerine biliradei seniye tayin olunacaktır» denilmektedir. Bkz. s. 425

geçebiliriz. Bir defa şunu söyliyelim ki, bu seçimlerde, Anayasa bir takım esaslar koyduğu halde, bunlar tatbik edilmemiş, daha evvelce yapılmış olan bir «Talimat» ın hükümleri tatbik edilmiştir. Sözüünü ettiğimiz talimat ihtiva ettiği hükümler itibarı ile, Anayasadan ayrılmıştır. Anayasanın seçim için ihtiva ettiği şartlar ile bu talimat arasında bazı farklar göze çarpmaktadır. Bu farkların nelerden ibaret olduğunu göstermek için evvelâ Anayasanın bu noktadaki esaslarını ele almamız gerekir.

I. Seçimde tatbik edilen vesikalar ve ihtiva ettikleri sistem :

A) 1876 Anayasası: Anayasanın seçim ile ilgili hükümlerine bir göz attığımız takdirde, burada seçmen olabilme şartlarından bahsedilmediğini görürüz. Anayasa yukarıda belirttiğimiz gibi, 65. maddesinde «Hey'eti meb'usanın mikdarı azası tebaayi Osmaniye-den her elli bin nüfus zükûrda bir nefer olmak itibarı ile tertip olunur.» demektedir. Burada anlaşılacağı üzere, seçmenlerin ancak erkeklerden olabileceği belirtilmektedir. Maddeye göre her elli bin erkek için, yine bir erkek meb'us seçilecektir. Yani hem seçmen hem de seçilecek kimse (meb'us) erkek olacaktır. Bu hüküm, Anayasanın «seçimlerin umumiliği» prensibinden ayrıldığını ifade etmektedir (2).

Seçmenlik şartlarındaki bu boşluğa rağmen, seçilebilme şartlarının Anayasa tarafından düzenlendiğini görmekteyiz. Bu konuda 67. ve 68. maddeler sevk edilmiştir. Her iki maddeyi nazara aldığımız takdirde, meb'us olabilme şartlarını şöylece sıralayabiliriz:

1. Memur olmamak,

67. maddeye göre «hey'eti meb'usan âzalığı ile hükümet memuriyeti bir zat uhdesinde içtima edemez. Fakat vükeladan intihap olunanların âzalığı mücazdır. Vesair memurinden biri meb'usluğa intihab olunur ise kabul edip etmemek yedi iktidarındadır. Fakat kabul ettiği halde memuriyetinden infisal eder.» Demek ki, esas olan, memur olan bir kimsenin meb'us olamayacağıdır. Şayet padişah tarafından tayin edilen (m. 27) vekiller seçime girmiş ve kazanmışlar ise, bu muteberdir. Vekiller dışında kalan memurlar için ise hüküm başkadır: meb'usluğa seçilmiş bir memur seçimlik bir hakka sahiptir; dilerse memuriyetinde kalır, dilerse meb'usluğa

(2) Bizde kadınların da rey sahibi oldukları ve seçilebildikleri tarih bundan çok sonradır.

geçer. Fakat meb'usluğa geçtiği takdirde memuriyetinden ayrılmış sayılır.

Anayasanın meb'usluk için tesbit ettiği diğer şartlar 68. maddede gösterilmiştir. Fakat bu madde, meb'usluk şartlarını değil, meb'us seçilemeyecek olanları saymıştır. Bu duruma göre aşağıdaki kimse-ler meb'us olmazlar:

2. *Osmanlı Vatandaşı olmayanlar*, bu kaide, zaten genellikle bütün seçim kanunları tarafından kabul edilmiş bir prensiptir. Bir devletin vatandaşı olmayan o devletin parlamentosuna üye olamaz. Kimlerin Osmanlı vatandaşı (Osmanlı) olduğu ise Anayasanın 9. maddesinde belirtilmiştir.

3. Nizamı mahsusu mucibince muvakkaten hizmeti ecnebiye imtiyazını haiz olanlar.

Burada bahis konusu olan, bir şahsın, bir devletin hizmetinde çalışmasıdır.

4. Türkçe bilmeyenler,

Bu hüküm, geniş imparatorluk ülkesi ve bu ülkede yaşayan insanlar nazara alınırca daha iyi anlaşılabilir olur: Avrupa içlerinden, doğuda Bağdat'a güneyde Yemen ve Trablusgarb'a kadar uzanan bir ülkeye sahip Osmanlı İmparatorluğunun beşerî unsuru içinde çeşitli lisanlar konuşulmaktadır: Yunanca, Bulgarca, Sırpça, Arabça, Kürtçe v.s. Bu durumda, «Osmanlı» denilen kitlenin hiç değilse parlamentoda aynı dili konuşması istenilmiş, bir birlik olsun düşüncesi ile böyle bir hüküm sevk etmek ihtiyacı hissedilmiştir.

5. 30 yaşını ikmal etmeyenler,

6. Seçim zamanında bir kimsenin hizmetinde bulunanlar,

Bu hükmün antidemokratik olduğu açıktır: Bir kimsenin, sırf başkasının hizmetinde bulunması sebebi ile, seçilmesine mani olmak, kabili izah değildir. Meb'usluk bir ehliyet ve kaabiliyet işidir. Başkasının hizmetinde çalışıyor diye onu seçilme hakkından mahrum etmek herhalde demokratik bir mahiyet taşımaz (3).

7. İflas etmiş olup da iadei itibar etmemiş olanlar,

Burada, iflas eden bir şahsın, daha sonra halkın bilhassa esnafın güvenini kazanamamış hiç değilse eski prestijini sağlayacak pozisyona girememiş olması bahis konusudur.

(3) Bkz. TUNAYA T. Z., Seç., s. 6.

9. Hacrine karar verilmiş olupta, bu karar kaldırılmamış olanlar,

10. Medenî haklarından ıskat edilmemiş olanlar,

Bu da kanunen muayyen hallerde bahis konusu olan bir durumdur.

11. Tabiiyeti ecnebiye iddiasında bulunanlar,

Ve nihayet son şart olarak,

12. Seçildiği vilâyet ahalisinden olmak (m. 72). Bu maddeye göre seçmenler seçecekleri meb'usları mensup oldukları vilâyet ahalisinden seçmeğe mecburdurlar.

İşte 1876 anayasamızın meb'us seçilmek ile ilgili şartları bunlardan ibarettir. Yalnız dikkat edilirse, Anayasa askerlerden bahsetmemektedir. Ne askerler ve ne de subaylar hakkında bir hüküm sevk etmiştir (4).

B) Talimatı muvakkate ve Beyanname :

Türkiyede ilk seçimler Anayasada gösterilen esaslara değil de, Talimatı Muvakkate adlı bir vesikaya göre yapıldığından, Anayasa üzerinde fazla durmayıp, Talimatın hükümlerine geçiyoruz. Bu izahlarımızla, Anayasa ile Talimat arasındaki farklar görülecektir.

10 Şevval 1293/28 Ekim 1876 tarihli ve resmî ismi, kısaca, «Meclisi Meb'usan azasının sureti intihab ve tayinine dair talimatı muvakkate» olan bu vesika seçimle ilgili bir takım hükümler koymuştur. Bu esaslar ile Anayasadaki esaslar arasındaki farkın sebebi de, Talimatı Muvakkatenin Anayasadan daha evvel yapılmış olmasıdır (5). Sonra bu Talimat geçici bir ihtiyacı karşılamak için yapılmıştır (6).

(4) Fakat o devrin hukukçuları subayların da asker sayıldığını ve meb'us olabilmek için mutlaka askerlikten istifa etmeleri gerektiğini ve bu hususun meb'usan meclisi tarafından kabul edilmiş olduğunu söylemektedirler. Bkz. CELALEDDİN BEY., s. 200.

(5) Çünkü Talimatı Muvakkatenin tasdik tarihi (10 Şevval 1293), Anayasanın tasdik tarihinden (7 Zilhicce 1293) aşağı yukarı iki ay kadar evveldir.

(6) Prof. KUBALI'ya göre, bu Talimat, yalnız bir seçim kanunu değil, aynı zamanda bir Anayasa metni değerini de haizdir. Zira Talimatı Muvakkatenin tasdik tarihi Kanunu Esasîsinin tasdik ve ısdarı tarihinden evvel olduğu gibi, bu Talimatname, daha ziyade bir anayasada yer alması icabeden hükümleri ihtiva etmekte idi. KUBALI H. N., s. 86.

Talimatı Muvakkate 7 maddedir (7). Konumuz bakımından arzettiği hususiyetleri şöylece sıralayabiliriz:

1. Bu Talimat yalnız ilk içtima devresi için tatbik edilecektir. Talimatı Muvakkatenin Padişahın tasdikine sunulan metinde «... bu seneye mahsus...» denilmektedir. Aynı Talimatın 2. maddesinde de bu hususa işaret edilmektedir.

2. Meb'us sayısının asgarî haddi tesbit edilmiştir. Bu da 130 dur (m. 1.) Bunun da 80'i müslim 50'si gayrı müslimdir (Talimatın arkasına eklenen cedvelde gösterilmiştir) (8).

3. Talimat, seçilebilmek için şu şartları aramaktadır :

- a. Her vechi ile emin ve itimada lâıyk olmak. Bunun için de ahlâkının ve gidişinin temizliği ve dürüstlüğü ile maruf bulunmak,
- b. 25 yaşından aşağı olmamak,
- c. Devletin resmî lisanı olan türkçeyi bilmek,
- d. Cinayet sebebi ile veya siyasi bir suçtan mahkûm olmamak,
- e. Türkiyede az çok emlâk sahibi olmak,
- f. Osmanlı vatandaşı olmak,
- g. Memur olmamak. Şayet seçilmek istiyorsa memuriyetinden ayrılması gerekir (m. 3).

4. İstanbul ve dışındaki yerlerde, meb'uslar, vilâyet, liva ve kazaların idare Meclisi âzaları tarafından seçilecektir (m. 2). Talimatı Muvakkateye göre bu meclisin âzaları daha evvel halk tarafından seçildiği için, bunların seçeceği meb'uslar da, dolayısı ile halk tarafından seçilmiş sayılacaktır (m. 2) (9).

İdare meclisleri, yukarıdaki şartları haiz olan ve o vilâyet dahilinde bulunanlar arasından, o vilâyet için istenilen meb'us sayısı

(7) Metin için bkz. KARAKOÇ S., s. 34.

(8) KARAKOÇ S., s. 37.

(9) Fakat şurası muhakkaktır ki, halk, bu hey'etleri, meb'us seçmek düşüncesi ile seçmemiştir. Bunlar o beldenin idarî işlerini tedvir etmek üzere ve o niyetle seçilmişlerdir. Seçimi, bunlara yaptırmak seçim hürriyetine uygun değildir.

Prof. KUBALI'ya göre, meb'usların İdare Meclisi âzalarına seçtirilmesi demokratik seçim esaslarına aykırı idi: «Çünkü 3 İkinci Kanun 1286 (1870) tarihli vilâyet Nizamnamesine göre İdare Meclisleri için yapılan seçimlere iştirak edebilmek için Devlete doğrudan doğruya bir miktar vergi vermesi lâzım gelmekte idi. «KUBALI H. N., s. 87. Halbuki ne Anayasada ve ne de Talimatı Muvakkatede seçmen olabilmek için böyle bir şart aranmamakta idi.

kadar ismi (müslim veya gayrı müslim) bir kâğıda yazarak altını imza ve mühürleyip bir zarfa koyduktan sonra, kazalarda Kaymakama, livalarda Mutasarrıfa teslim edeceklerdir. Bunlar da zarfları açmayarak bağlı oldukları vilâyetin valisine göndereceklerdir. Vilâyet İdare Meclisi üyelerinin de reyleri alındıktan sonra en çok 15 kişilik bir komisyon huzurunda zarflar açılacaktır. Bu komisyon, Vilâyet erkânından, âlimlerden, muhtelif dinî reislerden meydana gelmektedir. Reyler sayılarak en çok rey alanlar (o vilâyetin çıkaracağı meb'us sayısı kadar) tesbit edilecektir. Eşit rey alanlar olursa, aralarında kur'a çekilir. Daha sonra bütün seçim evrakı Şurayı Devlet tarafından tetkik olunmak üzere Vali tarafından Bab-ı Aliye gönderilecektir (m. 4).

Talimatı Muvakkatenin İstanbul dışı için tesbit ettiği esaslar bunlardan ibarettir. İstanbul için tesbit ettiği şartları biraz sonra göreceğiz.

Görülüyor ki, Talimatı Muvakkate Anayasadan farklı prensipler tesbit etmiştir:

Bir defa, Anayasa her elli bin erkek için bir meb'us seçileceğini söylediği halde, Talimat bütün ülke için en az 130 olmasını istemiştir.

İkinci olarak, Anayasa seçimlerin bir veya iki dereceli olması hususunda bir hüküm sevketmediği halde, Talimat tam mânâsı ile olmamakla beraber, iki dereceli seçim usulünü kabul etmiştir.

Üçüncü olarak, Anayasa seçilmek için 30 yaşını şart koştuğu halde, Talimatı Muvakkate, bunu 25'e indirmiştir.

Dördüncü olarak, Anayasa, siyasî bir cürüm veya cinayet ile mahkûm olmayı nazara almadığı halde, Talimat, bunu seçilmeğe engel bir hal saymıştır.

Ve nihayet, Anayasada seçilmek için emlaki olmayı zarurî saymadığı halde, Talimatı Muvakkate bunu zarurî kabul etmiştir.

Ayrıca Anayasada bulunup da Talimatı Muvakkatede yer almamış şartlar da vardır.

İstanbul ve civarı için tesbit edilen şartlara gelince, bu hususta Talimatı Muvakkateden ayrı olarak bir de «Beyanname» neşredilmiştir. Evvelâ Talimatı Muvakkatenin İstanbul ve civarı için tesbit ettiği şartları gördükten sonra «Beyanname» ye de kısaca temas edeceğiz.

Talimatı Muvakkateye göre İstanbul ve civarı (mülhakatı) (10) 20 daireye bölünecektir. Ve her daireden iki vekil seçilecektir. Bu iki vekili seçebilmek için de 6. madde bazı şartlar tesbit etmiştir. Bunlar,

- Seçim yapılan dairenin ahalisinden olmak,
- Osmanlı vatandaşı olmak,
- Emlâke mutasarrıf olmak (mülk sahibi olmak) ve;
- 25 yaşından büyük olmaktır.

Görüldüğü üzere bunlar, Talimatı Muvakkatenin İstanbul dışı için tesbit ettiği meb'usluk şartlarının hemen hemen aynıdır. İşte bu şartları haiz kimseler, daha sonra meb'us seçecek olan iki vekili seçeceklerdir (m. 6). Aynı maddeye göre seçim işi bir komisyon huzurunda yapılacaktır. Bu komisyon o dairenin ileri gelen (mütehayyizan) ahalisinden meydana gelecektir. Bu suretle her daireden iki vekil seçilmek sureti ile meydana gelen 40 vekil toplanıp, Talimatı Muvakkatenin 3. maddesinde (bkz. s. 5) şartları haiz olan kimseler arasından İstanbul vilâyeti için 10 meb'us seçeceklerdir. Bunun için ise bir kâğıda 10 isim yazıp altını imza edecek ve mühürlerek bir zarfa koyup Şûrayı Devlete gönderilmek üzere Şehremanetine verecektir (m. 6).

İstanbul ve civarı için bir de Beyanname hazırlandığını söylemiştik. Türkiyede yapılan ilk seçimde kullanıldığı için buna da kısaca temas edeceğiz. 16 Zilhicce 1293 (1876) tarihli olan bu Beyanname Anayasanın ilânından 9 gün sonra neşrolunmuştur ve 23 maddedir (11). Konumuz bakımından olan özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Bu beyannameye göre İstanbul için 10 meb'us seçilecektir. Bunun 5'i müslim 5'i gayrı müslimdir (12).

2. İstanbul 20 daireye ayrılmıştır. Bunlardan 18'i İstanbul içi-

(10) Burada «mülhakat» tan maksat, İstanbul ve civarıdır. Talimatı Muvakkate aynen bu tabiri kullanmaktadır. İstanbul hakkında sonradan neşredilen «Beyanname» ise bunların nelerden ibaret olduğunu göstermiştir: Kazai Erbaa sancakları, makarrı köyü ve Ayastefanos ile İzmit ve civarı «mülhakat» tabirine dahildir.

(11) Bu Beyanname 16 Zilhicce 1293 de Matbaai Amire'de basılmıştır, metni için bkz. KARAKOÇ S., s. 37.

(12) Bunu Beyannamenin başlığından anladığımız gibi Talimatı Muvakkatenin arkasına eklenen cedvelde de görmekteyiz. Bkz. KARAKOÇ S., s. 37.

ne ait olup 19'u Kazai Erbaa sancakları dahil oldukları halde makarrı köyü ve Ayastefanos (Yeşilköy), 20. daire ise İzmit sancağı ve civarındır (m. 1) (13).

3. Seçmenler için her mahallenin muhtarı bir defter tanzim edecektir. Bu deftere girecekler Talimatı Muvakkate ile belirtilen şartları haiz olanlarıdır (m. 2). Ancak bu defterlere girebilmek için en az bir senedenberi İstanbulda ikamet etmiş olmak şarttır (m. 3) (14).

4. Oy verme müddeti 5 gündür. Bu müddet halkın seçime davet edilmesinden başlar. Bu süre içinde gelmeyenler oylarını kullanamazlar. Bizzat gelemeyen yazılı olarak da oyunu kullanabilir (m. 11) (15).

Yukarıda anlattığımız esaslara göre seçimlere başlanmıştır. İmparatorluk evvelâ Sancak esasına göre 29 büyük bölgeye ayrılmıştır (16). Bundan sonra da tesbit edilen ve kısaca izahını yaptığımız prensiplere göre seçimler yapılmış ve bu suretle seçilen meb'uslar İstanbul'a gelmeye başlamışlardır. Fakat Talimatı Muvakkatenin tesbit ettiği asgarî had kadar bile gelmemiştir (17). İlk Meclisi Meb'usan 69'u müslim 46'sı gayrı müslim olmak üzere 115 meb'usdan ibaret olup 19 Mart 1877 Pazartesi günü Dolmabahçe sarayında Padişah II. Abdülhamit tarafından açılmış (18), Meb'usan Meclisi reisliğine padişah tarafından Ahmet Vefik Paşa seçilmiştir (19).

2. Seçimin Özellikleri :

Buraya kadar Türkiyede ilk seçimlerin dayandığı hukukî vesikaları ve yapılış şeklini göstermeye çalıştık. Şimdi de aynı seçimleri Esas Teşkilât Hukuku açısından tetkik etmemiz gerekir:

1. Bir defa bu seçimler Anayasa ve onun çıkarılmasını emrettiği seçim kanununa göre yapılmış değildir.

(13) Bkz. Beyannameye eklenen «Mahallelerin ismini bildiren defter» KARAKOÇ S., s. 59.

(14) Bu şart Talimatı Muvakkatede mevcut değildir.

(15) Bu bölgeler hakkında bkz. KARAL E. Z., s. 232.

(16) Etraflı malûmat için Beyannameye bakılabilir. KARAKOÇ S., s. 38 ve müt.

(17) Yoksa bazı müelliflerin dediği gibi (TUNAYA T. Z., Bat., 45) 130 meb'us gelmemiştir.

(18) OSMAN NURİ., s. 198., BAYKAL B. S., s. 73.

(19) OSMAN NURİ., s. 201.

Anayasadaki hükümler, bir seçimin yapılmasına kâfi değildir. Çünkü, yukarıda da gördüğümüz gibi Anayasa bu hususta sadece iki madde vaz'etmiş, bunlar da sadece seçmenlerin ve seçilecek kimselerde aranılacak vasıfların neler olduğunu göstermiştir. Halbuki bir seçimin yapılması için bunlar yeterli değildir. Anayasanın emrettiği kanunun yapılması için de bir Meclisin varlığı gerekli idi. Böyle bir Meclis ise henüz teşekkül etmediğinden istenilen kanun çıkarılamamıştır. O sebeple ilk seçimlere esas olan hukukî vesikalar 1) Talimatı Muvakkate (17 Şevvel 1293) ve 2) «Beyanname» (16 Zilhicce 1293) dir. Seçimler bu iki vesikaya istinaden yapılmıştır.

2) Seçimler umumî değildir. Yani kadın - erkek bütün vatandaşların seçime katılabildikleri ve seçilebildikleri bir seçim değildir. Seçmen olarak yalnız erkekler katılmışlar, seçilenler de yalnız erkeklerden meydana gelmiştir. Anayasa bu hususta hüküm sevk etmiş olduğu gibi Talimatı Muvakkate de aynı mealde hükümler mevcuttu. Meselâ adı geçen Talimatın 1. maddesinde Meclis-i Meb'usan âzasının en az «..... yüz otuz nefer alacaktır» denmektedir. 4. maddesinde yine «..... nefer aza istenilmişse.....» cümlesi geçtiği gibi 6. madde de «..... ikişer nefer vekil intihap edeceklerinden.....» cümlesi bulunmaktadır.

3. Seçime yalnız erkeklerin katılması da tam manâsı ile gerçekleştirilmek istenmemiştir. Taşrada yapılan seçimlere bütün erkek vatandaşlar katılamamış, sadece İdare Meclisini teşkil eden erkekler «seçmen» olarak hareket etmişlerdir. Bunlar ise bir kaza, liva veya Vilâyetde çok az bir mikdar teşkil eder. İstanbul ve civarında yapılan seçimlerde ise yine — yalnız erkeklere de şamil olsa — tam bir genellikten bahsedilemez. Burada idare Meclisi üyelerinin seçmen olarak hareket etmemiş olmasına rağmen, ancak muayyen bir grubun «seçmen» olarak katılabildiği bir seçim bahis konusu olmuştur. Muayyen bir grup, çünkü, İstanbul ve civarında bulunan 25 yaşını bitiren bütün vatandaşlar değil, ancak, bunlar içinden «emlâke mutasarrıf» olanlar yani mülk sahibi kimseler, seçime katılmak için davet edilmişlerdir. Bunun dışında kalanlar ise seçime katılamamışlardır. Bu da seçimlerin İstanbul ve civarında da umumilik prensibine uyularak yapılmadığını gösterir.

4. 1877 Seçimlerinin tek veya iki dereceli olması meselesine gelince; bu noktaya kesin bir cevap vermek mümkün değildir. Çünkü, seçimler, genel görünüşü itibarı ile iki dereceli olmuştur; Taşra-

da evvelce seçilmiş bulunan İdare Meclisi üyeleri ikinci seçmen kabul edilmiş ve meb'uslar bunlara seçtiilmiştir. İstanbul ve civarında ise ikinci seçmenler halk tarafından seçilmişlerdir. Bilahare de bunların eliyle meb'usların seçimine gidilmiştir. İki dereceli seçimin esasında, ikinci seçmenler birinci seçmenler tarafından seçilir, daha sonra bunlar da meb'us olacak kimseleri seçerler. Halbuki Taşrada ikinci seçmenlerin seçimi diye bir seçim yapılmış değildir. İdare Meclisi âzaları, Talimatı Muvakkate tarafından ikinci seçmen itibar olunmuşlardır. İstanbul ve civarında ise iki dereceli seçim esasına daha fazla uyularak hareket edilmiş; ikinci seçmenler halka seçtirilmiştir. Bu sebeple 1876 seçimlerinin tek veya çift dereceli olması meselesi, görüldüğü gibi karışık bir manzara arz etmektedir. O bakımdan tek veya çift dereceli olmuştur diye kesin bir cevap vermek mümkün değildir (20).

Fakat Anayasayı nazara aldığımız takdirde, seçimlerin Anayasa tarafından tek dereceli olarak düzenlendiğini görürüz.. 72. maddeye göre «Müntehibler intihab edecekleri meb'usları mensup oldukları dairei vilâyet ahalisinden intihab etmeğe mecburdurlar.» Buradan anlaşılıyor ki, seçmenler ikinci seçmenleri değil, doğrudan doğruya meb'usları seçeceklerdir. Anayasa «müntehibi sani» (ikinci seçmen) dememiş, sadece «müntehibler (seçmenler) demiştir. Bu açıklığa rağmen bazı müellifler, meb'usan meclisinin Anayasaya göre iki dereceli seçimle seçilebileceğini söylemektedirler (21).

5. 1877 seçimleri «Basit çoğunluk» esaslarına göre yapılmıştır. Anayasada buna dair açık bir hüküm yoktur Talimatı Muvakkate ise 4 ve 6. maddelerinde «ekseriyeti ara» ve «ekseriyet» kelimelelerini kullanmaktadır. Fakat acaba nasıl bir ekseriyet? Bilindiği gibi 3 türlü ekseriyet (çoğunluk) sistemi vardır. 1876 seçimlerinde acaba hangisi tatbik edilmiştir. Talimatı Muvakkate aydınlatıcı bir hüküm yoktur. Kanaatimizce burada mevzuubahis olan çoğunluk, basit çoğunluktur. Çünkü: Mevsuf çoğunluk tatbik edilen yerlerde, bunu ayrıca belirtilmesi gerekir. Kanun özel olarak aradığı çoğunluğu bildirir. Geriye mutlak çoğunluk kalıyor. Bu hususta da Talimatda herhangi bir kayıt yoktur. Ancak 4. maddede geçen «kur'a» kelimesinden bir mâna çıkarmak mümkündür. Şöyle ki; 4. maddeye gö-

(20) Bu durum' ile ilgili olarak bkz. KUBALI H. N., 86 ve müt., BAŞGİL A. F., s. 97 ve müt.

(21) BAŞGİL, A. F., s. 90.

re İdare Meclislerince seçilen kimselerden çoğunluğu alanlar kazanmış olurlar. Eşit rey alanlar arasında ise «kur'a» çekilir. Kur'a ise ancak basit çoğunlukta söz konusu olan bir çaredir. Çünkü, kur'a da kazanan, mutlak çoğunluğu (yarıdan bir fazla) değil, sadece rakibinden bir fazla aldığı için kazanmış olur. Rakibinden bir rey fazlası ile zaten mutlak çoğunluğu almaya imkân yoktur. O sebeple 1877 seçimlerinde «basit çoğunluk» sisteminin tatbik edildiğini söylemek mümkündür.

Doktrinde de bu yönde fikirlere rastlanmaktadır (22).

6. 1877 seçimlerine siyasî partiler katılmamışlardır. Talimatı Muvakkatede partilerden bahsedilmemekte, sadece «her şahsın» seçilmeğe hakkı olduğu belirtilmektedir. Türkiyede ilk siyasî parti 1859 da kurulmuştur (23). Fakat seçimlerin yapıldığı sırada hiç bir parti faaliyette değildi.

II) Birinci Osmanlı Meclisi Umumisinin faaliyeti :

19 Mart 1877 de açılan ve daha sonra çalışmalarına başlayan Meclisi Umumînin çeşitli faaliyetleri yanında (24) konumuz bakımından en önemli olanı, bir Seçim Kanunu üzerinde yapılan çalışmadır. 1293 tarihinde müzakere edilen «İntihab-ı Meb'usan Kanunu» Meclisi Meb'usan tarafından kabul edilmiş fakat kanun haline gelmeden (25) Meclis dağılmıştır (26).

(22) TUNAYA T. Z., Osm., s. 374 de 3 no. lu dip notu., ALDIKAÇTI O., 1964, s. 51.

(23) Bu tarihte kurulan partinin adı «Fedailer Cemiyeti» dir. Bkz. TUNAYA T. Z., Siy., s. 89.

(24) Bkz. US H. T., s. 399., KARAL E. Z., s. 235 ve müt., OSMAN NURİ, s. 206 ve müt.

(25) Bazı müelliflere göre bu kanun padişah tarafından tasdik edilmediği için kanuniyet kesbetmemiştir. Meclis-i Meb'usanın kabulünden sonra Ayan Meclisi de kabul etmiş ve fakat Padişahın tasdikinden geçmemiştir (BAŞGİL A. F., s. 98., KUBALI H. N., s. 88). Diğer bazılarına göre Hükümet hazırlanan teklifi kabul ve tasdik etmemiştir (OSMAN NURİ, s. 236). 1908 seçimleri sırasında Dahiliye Vekâletinden Başvekâlete yazılan tezkerede ise, kanun lâyihasının Padişahın tasdikinden geçip geçmediğinin «bilinmemekte» olduğu kaydedilmekte, Meclis-i Mahsus-u Vükela'nın bu tezkereye dayanarak hazırladığı mazbatada ise, hem Padişahın tasdikinden geçtiğinin şüpheli olduğu ve hem de Ayan Meclisinden «geçip geçmediği» nin «gayrı malûm» olduğu belirtilmektedir (bkz. Düstur. 2. ter. I. cilt, s. 14 ve 16). Fakat hepsinde müşterek olan nokta, bu lâyihanın kanun haline gelmediğidir.

(26) 76 Meclisi bu seneye mahsus olmak üzere 3 ay devam etmesi

II) 1877 Seçimleri :

Birinci Meclisi Meb'usanın dağılmasından sonra hemen seçim hazırlıklarına başlanmıştır. Fakat tatbik edilecek bir kanun olmadığından, 1877 seçimlerinde tatbik edilen vesikalara göre hareket edilmiştir. O sebeple ilk seçim için yukarıda izahına çalıştığımız durumlar ve seçimlerin özellikleri burada da aynen söylenebilir.

13 Aralık 1877 de açılan bu meclisin ömrü uzun olmamış, bir müddet sonra Padişah tarafından evvelâ tatil sonra da tehir edilmiştir (13 Şubat 1878) (27).

III) 1908 Seçimleri :

İkinci Meclisi Meb'usanın tatil edilmesinden 30 küsur yıl sonra, Türk Siyasî tarihinde yeni bir Genel Milletvekili seçimine raslanır. Bu da ancak ikinci meşrutiyetin ilânından sonra vaki olmuştur (28).

Bu seçimler Kasım - Aralık ayları içinde yapılmıştır (29). Se-

kararlaştırılmıştı. «Devletçe görülecek lüzum üzerine vaktinden evvel küşad veya müddet-i muayyenei içtimain tenkis veya tezyid olunması iradeye mütevakıf olmakla evvelâ meclisin tam vaktinde kapanması kararlaştırılmış ve bu hususta irade de çıkmıştı (BAYKAL B. S., s. 76). Fakat bazı mühim işlerin bitirilmesi için, bu müddet 10 gün uzatılmıştı. Buna da sebep Meb'usan Meclisi tarafından kabul ve fakat Ayan Meclisi tarafından reddedilen bütçeyi çıkarmaktı (İbid., 78). Ayrıca meclisin dağılması hakkında bkz. BAŞGİL A. F., 98., US H. T., 396 ve müt. KUBALI H. N., 88., OSMAN NURİ, 336.

Meclis Reisi Ahmet Vefik Paşa kapanış nutkunun sonunda şunları söylemiştir: «Geçen hafta temdit edilen müddet dahi hitam buldu. Sonradan gelen lâyhalar da encümenlerde kıraat olunmuştu. Bugün madem ki müddetimiz hitam buldu, evrakımızı muhafazaya memur tayin ettik. Yeni meb'usan intihab olununcaya kadar, biz meb'usuz.» (US H. T., s. 400). Buradan da anlaşılmaktadır ki, Meclis feshedilmemiş, dağılmıştır. Bazı müellifler fesihden bahsetmektedir (OKANDAN R. G., s. 187, ALDIKAÇTI C., 1964... s. 52.).

(27) OKANDAN R. G., 192. 29 nolu dip notu. Padişah 13 Şubat tarihli iradesinde «... Hey'eti Ayan ve Meb'usanın mücerret ahval-ı hâzırai fevkalâde muktezasınca bugünden itibaren tatili» ni gelecek senelerin içtimaları hususunda hiç bir kayıt koymadan emretmektedir (BAYKAL B. S., 80). Ayrıca bkz. BAYKAL B. S., 78.

(28) İkinci Meşrutiyet ve siyasî olayları hakkında bkz. TUNAYA T. Z., Hür., KURAN A. B., İn., s. 425. BAŞGİL A. F., 99., KUBALI H. N., 97 ve müt.

(29) TUNAYA T. Z., s. Hür., s. 24.

çimlerde İttihat ve Terakki namzetlerine rey verilmiştir. İkinci Meşrutiyet bir bakıma bu cemiyetin eseri idi. Halk şahısları tanımadığı halde, sırf meşrutiyete âmil oldular diye İttihat ve Terakkinin namzetlerine rey vermiştir (30). Ve cemiyet bütün ülkeye kök salmış durumundan faydalanarak seçimi ezici bir çoğunlukla kazanmıştır (31). Meclis 17/12/1908 de açıldığı zaman (32), meclise tamamen İttihat ve Terakki hâkim olmuştu (33). Fakat buna rağmen zamanla muhalefet başlamıştır (34).

Seçilen meb'usların 142'si Türk, 60'ı Arap, 25'i Arnavut, 23'ü Rum, 12'si Ermeni, 5'i Yahudi, 4'ü Bulgar, 3'ü Sırh, 1'i Ulah olmak üzere 275 kişiden tereküp etmektedir (35). Bu şekilde teşekkül eden 3. Osmanlı Meb'usan Meclisi Padişah tarafından feshedilmiş (5 Ocak 1327/18 Ocak 1912) ve 3 ay içinde seçime gidileceği bildirilmiştir (36). Bu fesihe sebep de Hükûmetin 35. maddenin tadilini istediği halde, mecliste kabul edilmemesidir. Fesih de yine 35. maddeye dayanarak yapılmıştır (37).

Bu seçimlerde birinci Osmanlı Meb'usan Meclisinde kabul edilip de kanuniyet kesbetmeyen «İntihab-ı Meb'usan Kanunu» tatbik edilmiştir (38). Ayrıca bir de Talimat neşredilmiştir (39). Bu Kanun 1324/1908 de Padişah tarafından tasdik edildikten sonra seçimlere başlanılmıştır. Bu kanunun hususiyetlerini ve getirdiği yenilikleri şöyle sıralayabiliriz:

(30) RAGIB M., 11 Mart 1943, BAYUR Y. H., s. 266.

(31) TUNAYA T. Z., Hür. s. 32., Siy. s. 181-188, «Meşrutiyet ilân edildiği zaman, İttihat ve Terakki on dokuz yıllık bir maziye sahipti. İstibdat idaresine karşı uzun mücadele yılları boyunca ismi bir bayrak olmuştu. Ülke içinde ve dışında en geniş hürriyetseverler kafilesini toplamış, kesintisiz bir faaliyet göstermişti» TUNAYA T. Z., Hür. s. 32.

(32) BAYUR Y. H., s. 267, TUNAYA T. Z. Hür. s. 88.

(33) TUNAYA T. Z., Hür. s. 32.

(34) İbid., 32., RAGIB M., 11 Mart 1943.

(35) OKANDAN R. G., s. 269 da 51 nolu dip notu.

(36) Takvimi Vekayi 7 Kânunsani 1327, s. 1028. Bu seçimler için ayrıca bkz. KOÇU R. E., Tar. s. 5, sh. 180. Feshe tekaddüm eden hâdiseler için bkz. OKANDAN R. G., 341-364.

(37) OKANDAN R. G. s. 363.

(38) Bu kanun 20 temmuz 1324 tarihli olup 83 maddeden ibarettir. Metni için bkz. Düstur, 2. ter. c. I. s. 18 ve müt.

((39) Resmî ismi «İntihab-ı Meb'usan kanunnamesinin suveri icraiyesine dair Talimat» olan bu vesikanın metni 6 maddedir. Metni için bkz. Düstur, 2. ter, c. I. s. 37.

1. Seçim, vilâyetlerde sancak sancak yapılacaktır. Her sancak bir seçim dairesi ve her nahiye de bir seçim şubesi itibar olunacaktır (m. 1). Anayasanın 65. maddesi gereğince, hey'eti meb'usan azası için her elli bin erkek nüfusa bir meb'us seçilecektir. Elli binden az olsa da yine bir meb'us çıkaracaktır. 75.000'e kadar yine bir meb'us, 125.000'e kadar 2,175,000'ne kadar üç ve 320.000'e kadar 4 meb'us seçilecek ve bu miktardan ziyadesi bu nisbet dahilinde arttırılacaktır (m. 2)

2. Seçimler iki derecelidir. Gerek birinci ve gerekse ikinci seçmen yaşı 25'dir. Kanun bu hükmü ile Anayasanın 72. maddesinden ayrılmıştır. Çünkü bilindiği gibi 72. madde tek dereceli seçimi düzenlemekte idi.

3. Seçmen olabilmek için şu şartlar aranacaktır:

- a. 25 yaşını bitirmiş olmak,
- b. Medenî haklardan ıskat edilmemiş olmamak,
- c. Yabancı Devlet tabiyetinde bulunmamak, ve böyle bir iddiada bulunmamak,
- d. Geçici olarak ecnebî hizmetinde bulunmamak,
- e. Nizamen (kanunen) iflas ile mahkûm olupta iadei itibar etmiş olmak,
- f. Mahcuriyetine karar verilmiş olupta bu karar kaldırılmış olanlar,
- g. Devlete az çok vergi vermek (40), lâzımdır (m. 11).

İkinci seçmen olabilmek için ise,

- a. Osmanlı vatandaşı olmak,
- b. Ecnebi devlet hizmetinde bulunmamak,
- c. 25 yaşını bitirmiş olmak,
- d. Seçimin yapıldığı sırada kimsenin hizmetinde bulunmamak,
- e. İflas ile mahkûm olmamak veya olmakla beraber iadei itibar etmiş olmak,
- f. Mahcuriyetine karar verilmiş olupta böyle bir karar kaldırılmış olmak,

(40) Bu fıkra o zaman bile tnekit edilmiştir. Esasiye Hukuku Hocası Celâleddin Arif bey şöyle demektedir: «... fakat fikrimizce bu selâhiyeti yalnız vergi verenlere hasrettirmemelidir.» «... böyle bir vazifei mühimmenin yalnız vergi verenlere inhisar ettirilmesi caiz midir?» s. 194.

- h. Medenî haklardan ıskat edilmemiş olmak,
- k. Ecnebî devlet iddiasında bulunmamak (m. 22).

Meb'us olabilmek için ise Anayasanın 68. maddesinde aranan şartlar gereklidir (m. 17). Yalnız 4 sene sonra yapılacak seçimlerde meb'us olabilmek için türkçe okumak ve mümkün merteye yazmak dahi şart olacaktır (m. 17/2). Memurlar hakkındaki hüküm ile vekiller hey'etini ilgilendiren 17/3 fıkrası Anayasanın 67. maddesinin aynıdır (41).

4. Seçimlerde iki önemli parti dikkati çekmektedir: Birisi daha ziyade türkçü ve merkezîyetçi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti (42). Diğeri Prens Sabahaddin beyin teşebbüsü şahsî ve Ademi merkezîyet cemiyetine dâhil mesaî arkadaşlarının vücuda getirdikleri «daha ziyade Osmanlıcı ve ademi merkezîyetçi» olan Ahrar fırkası (43) dır. Bu seçimlerin, İttihat ve Terakki'nin tazyiki altında icra edildiği söylenmektedir (44).

5. Seçimler iki dereceli olmuştur. Bundan evvelki iki seçimde iki dereceliye benzer seçimler yapıldığı halde, 1908 seçimlerinde tam iki dereceli sistem tatbik edilmiştir. Seçimlerin iki dereceli olduğunu seçim kanununun çeşitli maddelerinden anlamaktayız. Meselâ 22. madde «İkinci derece müntehib olmağa...» dediği gibi 23. madde de «ikinci derecede müntehib» demektedir. Ayrıca 45, 46, 47. maddeler gösterilebilir.

IV) 1912 Seçimleri :

Fesihten sonra yeni seçimlerin hazırlıklarına başlandı. Mülkî ve askerî erkân İttihat ve Terakkiye mensuptu. Baskı altında yapıldığı söylenen bu seçime «Dayaklı ve sopalı seçim» ismi verilmiş-

(41) Ayrıca bkz. GRASSERIE de le R., s. 426 ve müt.

(42) BAYUR Y. H., s. 265. Bu cemiyet için bkz. TUNAYA T. Z., Siyasî, s. 108 ve müt., 174 ve müt. ve 183., Anayasa, 217-218.

(43) BAYUR Y. H., s. 265. Bu Cemiyet için bkz. TUNAYA T. Z., Siyasî, s. 239 ve müt. İkinci Meşrutiyet devrindeki siyasî partilerin özellikleri için bkz. TUNAYA T. Z., Anayasa, 221 ve müt.

(44) TUNAYA T. Z., Siy. s. 188, «İttihatçılar o kadar tazyik ve şiddet göstermişlerdir ki, müntehibi saniler (ikinci seçmenler) bu fıkra namzetlerine rey vermemekten çekinmişler ve korkmuşlardır. Tabii hükümet idaresi tamamen İttihatçıların elinde bulunuyor ve idare mekanizmasını istedikleri gibi tedvir ediyorlardı (KURAN A. B., s. 453).

tir (45). Yeni Meclis 270 meb'usdan müteşekkildi. Bunların 6'sı muhalif geri kalan 264'ü İttihat ve Terakki Cemiyetine mensuptular (46). Bu meclis bilahare Padişah tarafından feshedilmiş 1328/1913 ve yeni seçimlere gidilmiştir (47).

Bu seçimlerde 1908 seçiminde tatbik edilen kanun tatbik edilmiştir.

Seçimlerin yapılışındaki özellik bakımından, serbest ve dürüst yapılmadığına işaret etmek gerekir. Daha başlangıçta tam bir anarşi kendisini göstermiştir. «İttihat ve Terakki ve Hürriyet ve İtilâf fırkaları arasındaki intihab mücadeleleri vahim denecek kadar şiddetli bir hava içinde cereyan etmiş; memleketin her tarafını politika ihtirasları kaplamıştır (48).» 1908 ve 1912 seçimlerinin hepsini İttihat ve Terakki partisi kazanmıştır. Fakat seçimlerin ademi meşruiyeti Parlamantonun bünyesine sirayet etmiş, muhalefet memleketin serbest ve dürüst seçimlerle teşekkül etmesi gereken, fakat muhtelif baskı ve tehditlerle gayrı meşru olarak vücut bulan hükümet müesseselerinin idaresi altında bulunduğunu iddia etmiştir. Böylelikle memleket İKTİDAR ve MUHALEFET diye ikiye ayrılmıştır. Bu, iki parti sistemi değildir, fakat her iki tarafı da fikir mücadelesinde, parlamenter meşrutiyet icablarından, ölüm kalım kavgası tedbirleri almağa icbar eden bir ayrılmadır. Artık muhalif ve muvafık olarak, aynı siyasî ve içtimaî zemin üzerinde siyasî bir çarpışmadan bahse imkân kalmamıştır. İttihat ve Terakkinin daha sonra Milliyetçi ve Türkçü bir doktrin ve aksiyon programı takibetmesi ise, Türk ve müslüman olmayan unsurları muhalefet saflarına idhal etmiş ve iki cephe arasında anlaşma ve uzlaşma imkânsızlaşmış, uçurum derinleşmiştir. Bu derinlik çarpışmanın sınırını tayin etmiştir (49).

(45) TUNAYA T. Z., Seç. s. 4.

(46) OKANDAN R. G., s. 365 de 43 nolu dip notu.

(47) Bu feshin sebebi, 1912 seçimi ile iş başına gelen Meb'usan meclisinin ancak Kabine ile Meclis arasındaki ihtilâfın halli için teşekkül eylediği, ihtilâfın hallinden sonra Meclisin dağılarak yeniden seçim yapılmak sureti ile yeni bir meclis teşkili lâzım geldiği, tarzındaki bir mütalâadır (OKANDAN R. G., s. 380). Bu hususta açık bir hüküm olmamakla beraber, bu durumun tefsirinin Anayasanın 117. maddesi gereğince Ayan Meclisine ait olduğu, hükümetçe ileri sürülmüştür. Neticede Ayan da bu yolda karar vermiştir. (Bkz. OKANDAN R. G., s. 382 ve müt.).

(48) İbid, 364, 365.

(49) TUNAYA T. Z., s. Siy. s. 188-189. Bu seçimler için bkz. KOÇU R. E. Tar. say. 5. s. 183.

V) 1914 Seçimleri :

Meclisin feshini müteakip hemen yeni seçimlere gidilememiştir. O tarihte Balkan harbi çıktığından, seçimleri yapmak mümkün olmamıştır. Bir irade-i seniye ile seçimler bir müddet geciktirilmiştir (50). Bu arada Hürriyet ve İtilaf fırkası aleyhine, İttihad ve Terakkiye mensup subaylar «Bâbı Ali baskını» ismi verilen bir hükûmet darbesi yapmışlar ve hükûmete tekrar hâkim olmuşlardır (51). Bundan sonra «tek ve murakabesiz bir partinin hâkimiyeti Devletin bünyesinde şiddet ile kendisini göstermeğe başlamış ve muayyen bir zümrenin diktatörlüğünün meşruti bir idare maskesi altında milletden gizlenilmesine çalışılmıştır» (52).

Daha sonra iradei seniyede belirtilen münasip vaktin geldiğine inanılarak 1914 Nisanında seçimlere başlanmıştır (53). Seçimlere rakipsiz olarak İttihat ve Terakki partisi girmiştir. Böylece, meclis, bütün âzası İttihatçı olarak 14 Mayıs 1914 de açılmıştır (54).

Bu seçimlerde, İntihabı Meb'usan kanunu ve 25 Eylül 1328 tarihli Kanunu Muvakkat tatbik edilmiştir (55). 1912 de teşekkül eden meclisin feshinden sonra ve teşekkül edecek meclisin tasdikine sunulmak üzere yapılan bu muvakkat kanunla askerî şahısların seçmen olamayacağı kararlaştırılmıştı: Kara ve Deniz ordusuna mensup subaylar ile küçük subaylar, jandarma ve askerî rütbesi olan ve üniformalı bütün askerî şahıslar askerlik hizmetinde buldukları müddetçe gerek birinci ve gerekse ikinci seçmen olamazlar (m. 1). Emekli subayların ve sair ihtiyat subayların seçim hakları vardır (m. 2).

Seçimin hukukî özelliği bakımından söylenebilecek herhangi bir nokta yoktur. Yalnız yukarıda işaret ettiğimiz kanun sebebi ile, 1914 seçimlerinin siyasî tarihimizde askerî kişilerin rey vermediği ilk seçim olduğunu söylemek yerinde olur.

(50) Düstur, 2. ter. c. 6. s. 698.

(51) OKANDAN R. G., s. 389. Baskın 23 Ocak 1913 de olmuştur. TUNAYA T. Z., Hür. s. 90.

(52) OKANDAN R. G., s. 390.

(53) TUNAYA T. Z., Hür. s.

(54) İbid., s. 91.

(55) Takvimi Vekayi 27 Eylül 1328.

1914 seçimleri ile teşekkül eden bu meclis 21 Şubat 1918 de Pa-dışah tarafından feshedilmiştir (56).

VI) 1919 Seçimleri :

Osmanlı İmparatorluğunun 6. Meclisi Meb'usanının seçimidir. Bu seçimlere girildiği sırada Osmanlı Devleti ve bilhassa İstanbul çok kritik bir durumda bulunmakta idi (57). Daha önce kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk teşkilâtı varlığını hissettirmekte, hatta İstanbul hükûmetini endişeye sevketmektedir. Çünkü bu teşkilâtın samimî bir istiklâl hareketi mi yoksa ittihatçı ruhunun yeniden canlanması mı olduğu bilinmemektedir (58). Sadrazam Dâmad Ferit Paşa ve Hürriyet ve İtilâf fırkası, bütün şubeleri ve peyk cemiyetleri ve partilerle birlikte seçime katılmakta mütereddittirler. Fakat Anadolu'nun Müdafaa-i Hukuk teşkilâtı ile kaplı olduğu anlaşılınca seçime girmemiş ve şubelerine gönderdiği tamimde durumu bildirmiştir (59). Bu sebeple, seçime yalnız Müdafaa-i Hukuk teşkilâtı ve bazı teşekküller katılmışlardır. Teceddüt Fırkası, Osmanlı Mesaî Fırkası, Millî Türk Fırkaları bunlardan bazılarıdır. Diğer taraftan bu seçimler sırasında yurdumuzun bazı bölgeleri düşman işgali altında idi. 15 Mayıs 1919 danberi işgal altında bulunan İzmir'in yalnız Kuşadası ile Ödemiş'in iki nahiyesi (Yaylanbolu ve Kehlâs) işgal edilmemişti. İşgal altında bulunan yerlerde seçim yapılmak istenmişse de Yunanlılar buna mâni olmuşlardır. Bu sebeple seçim, yalnız işgal edilmeyen yerlerde yapılmıştır. Buna benzer bir durum Adana için de olmuştur. Anlaşmaya aykırı olarak Adana'nın işgali üzerine, orada da seçime mâni olunmuştur. Bu durumda İstanbul'daki Adanalılar toplanmış ve gizli reyle 20 ikinci seçmen seçmişlerdir. Bunlar da Merkez sancağı, Cebeli, Bereket, Mersin ve Kazan sancakları için 4 meb'us seçerek seçim evrakını Meb'usan Reisliğine göndermişlerdir. İzmir'in durumu meb'uslar tarafından alkışlarla, Adana'nın durumu ise gizli bir celsede kabul edilmiştir (60).

Seçimi ezici bir çoğunlukla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hu-

(56) OKANDAN R. G., s. 407-408. TUNAYA T. Z., Hür. 93. Fesih kararını bildiren İrade-i Seniye için bkz. Düstur 2. ter. c. XI, s. 72. Bu seçimler için bkz. KOÇU R. E., Tar. s. 6. s. 256.

(57) TUNAYA T. Z., Osm. s. 374.

(58) İbid., s. 374.

(59) İbid., s. 374.

(60) İbid., s. 377.

kuk Cemiyeti kazanmıştır (61). Böylelikle teşekkül eden meclis 12 Ocak 1920 de açılmıştır (62). Fakat bu meclisin ömrü uzun olmamış 16 Mart 1920 de işgal kuvvetleri tarafından, İstanbul işgal ve Meb'usan Meclisi basılmıştır. Meb'usların bir kısmı tevkif ve ertesi gün Malta adasına gönderilmişlerdir. 18 Mart tarihinde (63) toplanan bir kısım meb'uslar olayı Anayasa ve insan haklarına aykırı bularak protesto etmişler ve ittifakla toplantılarına son vermişlerdir. Durum Âyana bildirilince, Âyan bunu hukukî bulmamış ve lüzumsuz bir karar olduğunu söylemiştir. 5 Nisan 1920 tarihli bir toplantıda da «müzakere edilecek bir şey olmadığını» söyleyerek dağılmıştır ve bir daha da toplanmamıştır (64). Meb'usan Meclisi ise Anayasanın hükümleri dairesinde (65) 4 ay zarfında yeniden seçim yapılarak toplanmak üzere zarurî sebeplerden dolayı feshedilmiştir. (11 Nisan 1336) (66).

(61) Bunun yanında Millî Türk, Osmanlı Mesaî Fırkası, Osmanlı çiftçiler derneği, Teceddüt ve Millî Türk fıkralarının da adayları kazanmıştır. İbid., s. 376.

(62) İbid., s. 377.

(68) İbid., s. 387-388. TUNAYA T. Z., Hür. s. 95. Buna Mukabil OKANDAN R. G. (s. 416) ve SÜLEYMAN KANİ 17 Mart demektedirler.

(64) TUNAYA T. Z., Osm. S. 387-388.

(65) OKANDAN R. G., S. 416 da 134 nolu dipnotu.

(66) TUNAYA T. Z., Hür. İl. a.g.e., S. 95, OSM. T.B:M:M: S: 390: Bu seçimler için ayrıca bkz. KOÇU R. E., a.g.e. Tarih Dünyası. Yıl: 1. Sayı: 6. S. 757. Fesih tasarrufunu ihtiva eden bu irade-i seniye'yi, son Osmanlı Meb'usan Meclisi ile ve seçimlerle ilgisi dolayısıyla, ehemmiyetine binaen, buraya alıyoruz.

Mecilsi Meb'usanın Feshi hakkında İrade-i Seniye

Muhammed Vahidüddin

Esbab-ı zaruriye-i siyasiyeden nâşi Meclis-i Meb'usanın feshi ibtida etmesine ve Kanunu Esasimizin muaddel yedinci maddesinin fıkra-i mahsusası mucibince ledel iktiza Hey'eti Mebusanın feshi hukuki şahanemiz cümlesinden bulunmasına binaen Meclis-i mezkûrun ber mucib kanun dört ay zarfında yeniden bil-intihab içtima etmek üzere bugünden itibaren ber mucibi kanun feshini irade eylerim.

11 Nisan 1336

Sadrazam

Dâmad Ferid

(Takvimi vekayi 23 Receb 1338/13 Nisan 1336 Nu: 3862)

Huk. Fak. Mec. — F.: 5

Seçimin dayandığı hukukî vesikalar :

Bu seçimde tatbik edilen vesikalarda esas itibarile herhangi bir değişiklik yoktur. Yani İntihab-ı Meb'usan Kanunu ve subayların seçmen olamayacaklarını bildiren kanun ve diğer mevzuat tatbik edilmiştir. Bunlara ek olarak «1919 senesi Meb'usan İntihabına mahsus Kararname» (67) neşrolunmuştur. 9 maddelik olan bu kararname bakımından bir yenilik getirmediğinden üzerinde durmuyoruz.

Seçim olarak herhangi bir değişiklik yoktur. İşgal altında bulunan bir vatanda bir seçim olması bakımından arzettiği hususiyeti ise biraz evvel gösterdik (68).

VI) 1920 Seçimleri :

Türk siyasî tarihinde yer alan 1336 (1920) tarihli seçimleri izah etmeden önce bir kaç söz söylemek ihtiyacı vardır. Bir defa 1920 seçimleri normal bir parlamento seçim değildir. Yani evvelden kurulmuş bulunan bir Meclise üye seçmek için yapılmış bir seçim değildir. Çünkü ortada hukuken hattâ fiilen bir Meclis yoktur. Meclis-i Meb'usan feshedilmiştir. Ayan Meclisi de toplantılarını tehir etmiştir. Bu vaziyette iken «Hey'eti Temsiliye namına MUSTAFA KEMAL» imzalı «İntihab Hakkında Tebliğ» (19 Mart 1920) yayınlanmış ve seçimler buna göre yapılmıştır (69). Tebliğ gereğince Milletin istiklâlini ve Devletin kurtuluşunu temin etmek için olağanüstü yetkileri olan bir Meclis Ankara'da toplanacaktır. Bunun için bir seçim yapılacaktır. Meclise gelecek Meb'uslar hakkında İntihab-ı Meb'usan kanununun istediği şartlar aranacaktır.

Seçimler için Livalar esas alınacaktır.

Tebliğin 6. maddesine göre, «Her fırka, zümre ve cemiyet tarafından namzet gösterilmesi caiz olduğu gibi, her ferdin de bu mücahede-i mukayeseye fiilen iştiraki için müstakillen namzetliğini istediği mahalde ilâna hakkı vardır.»

Reyler gizli olacak ve fakat sayılması açık yapılacaktır.

Seçimler mutlak çoğunluk sistemine göre yapılacaktır. Bilin-

(67) KARAKOÇ S. s. 97 Takvimi Vekayi 9 ekim 1335 nu: 3667.

(68) Bu seçimler ile ilgili noktalar için bkz. TUNAYA T. Z. Osm.

(69) Metin için Bkz. Nutuk. Gazi Mustafa Kemal tarafından. Ankara 1943 baskısı. C. 1, s. 301-302.

diği gibi bu tarihe kadar tatbik edilen sistem basit çoğunluk sistemi idi.

Kolordu kumandanlarına, vilâyetlere, müstakil livalara tebliğ olunan bu vesikada seçimin en geç 15 gün içinde bitirilip meb'usların Ankara'ya gönderilmesi isteniyordu.

Tebliğde ayrıca, dağılmış olan Meclis-i Meb'usan üyelerinden Ankara'ya gelebileceklerin Meclise alınacağı kaydedilmekte idi.

Seçimlere derhal başlanmış ve 232 Meb'us seçilmişti. Bu onlara sonradan gelen 92 ve biri Yunanistandan olmak üzere Malta'dan gelen 14 Meb'us da katılmış böylelikle 337 kişiden teşekkül eden Meclis (70) 23 Nisan 1920 Cuma günü ilk toplantısını yapmıştır (71).

Seçimde tatbik edilen vesikalar :

Bu seçimde tatbik edilen hukukî vesika «İntihab-ı Meb'usan Kanunu» Hey'eti Temsiliye namına neşredilen 19 Mart 1920 tarihli Tebliğdir.

Seçimlerin Hukukî Özellikleri :

Seçimlerde esas itibarı ile İntihab-ı Meb'usan Kanunu tatbik edildiği için bu kanunun taşıdığı bütün özellikler bu seçimde de var demektir. Yalnız kaydedilmesi gereken nokta, 19 Mart 1920 tarihli tebliğin 8. maddesinde, biraz evvel belirttiğimiz «Eksediyeti mutlaka» tâbirinin geçtiğidir. Daha evvelki seçimlerde, mevzuatda açık bir kayıt bulunmadığını, mevcut kayıtlarımızdan çıkardığımız neticeye (72) göre basit çoğunluğun tatbik edildiğini söylemenin mümkün olduğunu belirtmiştik. Burada ise mutlak ekseriyet (çoğunluk) tâbiri geçiyor. Sonra, tebliğde «İntihab reyi hafi (gizli rey) ve ekseriyeti mutlaka» dediğine göre hem ikinci seçmenlerin hem de meb'usların seçiminde mutlak ekseriyet tatbik edilecek demektir (73).

Nihayet şunu da söylemek gerekir ki tebliğ gerek partilerin

(70) TUNAYA T. Z., Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin kuruluşu ve siyasî karakteri. İ.H.F.M., C. 23, s. 3-4, Sah. (227 - 247) 230.

(71) TUNAYA T. Z., T.B.M.M. s. 229.

(72) Bkz. s. 12.

(73) Bu şekilde düşünülecek olursa gerek ikinci seçmenler ve gerekse Meb'usların teker teker seçildiği anlaşılır. Çünkü bir tam sayıda, ancak bir tek mutlak çoğunluk bulunur.

aday göstermelerini ve gerekse fertlerin bağımsız olarak seçilmek için müracaat edebileceklerini mümkün kılmıştır.

Kurulan Meclisin Hukukî mahiyetine gelince; bu meclis olağanüstü yetkileri haiz olan bir meclistir. Seçim hakkında neşredilen 19 Mart 1920 tarihli tebliğde şöyle denilmektedir: «Şu halde, makarrı Devletin masuniyetini, Millet in istiklâl ini ve Devletin tahlisini temin edecek tedabiri teemül ve tatbik etmek üzere Millet tarafından *selâhiyeti fevkalâdeyi* haiz bir meclisin Ankara'ya daveti zaruri görülmüştür.» Görülüyor ki Millet ve Devlet bir tehlike içindedir. Bu tehlikeden kurtulmak, Millet in bağımsızlığı ve Devletin Kurtuluş çarelerini düşünecek ve tatbik edecek bir Meclise ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç zaruret derecesindedir. Çünkü acil tedbirlerin alınması ve bunun derhal tatbiki gerekmektedir. Bütün bunları yapacak bir meclisin de «olağanüstü yetkileri» olması gayet tabiidir. Hattâ denilebilir ki «T.B.M.M. nin müzakerelelerinde ileri sürülmüş olan fikirler, kabul ettiği mevzuat ve bizatihi meclis adına muayyen sebeplerle yayınlanan beyannameler gibi vesikalardan çıkarılan sonuçlara göre T.B.M.M. ni bir İHTİLÂL organı olarak ilân etmiştir» (74). Teşekkür eden bu Meclisi diğer bir yönden fiilî bir KURUCU MECLİS olarak görebiliriz. Çünkü vazifesi yeni Türk Devletinin esaslarını hazırlamaktı» (75).

T.B.M.M. geçen paragrafta anlatmağa çalıştığımız şekilde seçilen âzalarla İstanbul Meclis-i Meb'usanından iltihak eden âzalar dan kurulduktan sonra, bu husus 23 Nisan 1920 Tarihli bir Hey'eti Umumiyye kararı ile tevsik edilmiştir (76). Bu karardan sonra çalışmaya başlayan T.B.M.M. bir çok faaliyetler yapmıştır. Bu arada 5 Eylül 1336 tarihli ve 18 sayılı Nisab-ı Müzakere kanunu (77) ve

(74) TUNAYA T. Z., T.B.M.M. Kuz. ve Siy. a.g.e: s: 238-239:

(75) KUBALI H. N., a.g.e., s. 142. Prof. BAŞGİL bu meclisi «Bir kurucular meclisi ve bir istiklâl mücadelesi hareketlerinin sevk ve idare merkezi» olarak göstermektedir. a.g.e. s. 110.

(76) Düstur, 3. ter. c. I, s. I.

(77) Düstur, 3. ter. c. I. s. 57. Bu kanunun 5. maddesi her seçim çevresinden 5 aza seçildiğine nazaran, bunun yarısından bir fazlasının Nisab-ı müzakere olduğunu belirtmektedir. Ayrıca 2. maddeye de bakılabilir. 13 Eylül 1336 tarihli Vekiller hey'eti programının 9. maddesi «B.M.M. vilâyetler halkınca reyi âm ile müntehap azadan mürekkeptir.» demektedir. Bu da seçim hukuku ile ilgili bir hükümdür. Yine aynı programın her elli bin nüfus için bir azanın seçileceği, seçimlerin iki sende bir olacağını bildiren 10 ve 11. maddelerinde hükümler olduğu gibi 12. ve 13. maddelerde de konumuzla ilgili hükümlere raslamak mümkündür.

20 OCAK 1337/1921 tarih ve 85 numaralı Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (78) mühimdir. Bu anayasada konumuzla ilgili hükümlere raslamak kabildir. Meselâ 4. maddeye göre «B.M.M. vilâyetler halkınca müntehap (seçilmiş) âzadan mürekkeptir.» 5. maddesi ise şöyle demektedir: «B.M.M. nin intihabı iki senede bir icra olunur. İntihap olunan âzanın âzalık müddeti iki seneden ibaret olup fakat tekrar intihap olunmak caizdir. Sabık hey'et lahik hey'etin içtimaina kadar vazifeye devam eder (Eski meclis yeni meclisin toplantısına kadar vazifeye devam eder). Yeni intihap icrasına imkân görülmediği takdirde içtima devresinin yalnız bir sene temdidi (uzatılması) câizdir. B.M.M. âzasının herbiri kendini intihap eden vilâyetin ayrıca vekili olmayıp umum milletin vekilidir.» Aynı kanunun 6. maddesi ise «B.M.M. nin hey'eti umumiyesi teşrinsani (Kasım) ibtidasında (başında) davetsiz içtima eder.» demektedir. Bu maddelerden anladığımıza göre, yeni Anayasamıza göre seçim 2 senede bir olacaktır. Ancak olağanüstü hallerde bunun uzatılması mümkündür ve Meclis Kasım ayı başında kendiliğinden toplanacaktır. Anayasada bunlardan ayrı olarak konumuza ışık tutacak bir hüküm yoktur. Meselâ seçmenlik şartları veya seçilme şartlarından bahsetmemektedir. Sadece 4, 5 ve 6. maddeler konumuzu ilgilendiren hükümler ihtiva etmektedirler. Fakat aynı Anayasanın «madde-i münferide» si adı geçen 4, 5 ve 6. maddelerin ancak B.M.M. âza tam sayısının üçte ikisi tarafından karar verildiği takdirde tatbik edileceğini bildirmektedir. Çünkü aynı maddeye göre, kurulmuş olan B.M.M. 5 Eylül 1336 tarihli Nisab-ı Müzakere kanununun 1. maddesinde gösterilen gayeninki, Hilâfet ve Saltanatın, vatan ve milletin istihlâs (kurtuluş) ve istiklâlidir. Elde edilmesine kadar müstemirren (devamlı) toplanacaktır. T.B.M.M. devamlı toplanacağı için de zaten Anayasanın adı geçen maddelerini tatbik edip seçime gidilemeyecektir. O sebeple bu maddeler şimdilik tatbik edilmeyecektir. Bu duruma göre 4. 5. ve 6 ncı maddeler bir nevi «ölü maddeler» halinde kalmaktadır. Çünkü Anayasa «Madde-i münferide» ye göre neşri tarihinden itibaren yürürlüğe girdiği halde bu maddeler hukuken yürürlüğe girmemektedir.

1. 1923 Seçimleri :

Birinci B.M.M. daha sonra Saltanatı İlga etmiş (1922) 1 Nisan

(78) Metin için bkz. Düstur., 3. ter. c. I, s. 196-199.

1339 (1923) da da 1921 Anayasasının yukarıda bahsettiğimiz «Münferit madde» sinin ilgasına ve seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir (79). Bu karar 120 âzanın imzaladığı bir takrirle ve bir kanun teklifi halinde 1 Nisan 1923 de B.M.M. ne getirilmiştir. Teklif ittifakla kabul edilmiş, bu suretle birinci B.M.M. sona ermiştir. Daha sonra 3 Nisan'da konumuzla ilgili olmak üzere 320 numaralı ve İntihab-ı Meb'usan kanunu'nu değiştiren kanun kabul edilmiştir. Bundan sonra da seçimlere gidilmiştir (80).

Seçimin dayandığı vesikalar: Bu seçimde esas itibarı ile 1877 tarihli intihab-ı Meb'usan kanunu tatbik edilmiştir. Bundan ayrı olarak bir de biraz evvel işaret ettiğimiz 3 Nisan 1923 tarihli ve 320 sayılı kanun vardır (81).

Seçimin hukukî özellikleri: 1923 seçimlerinin Hukukî özellikleri iki noktada toplayabiliriz. Birincisi tatbik edilen sistem bakımından, ikincisi siyasî partiler bakımından.

1. Tatbik edilen sistem: 1923 seçimlerinde İntihab-ı Meb'usan kanununun bazı maddelerini değiştiren 320 sayılı kanun bir takım yenilikler getirmiştir. Bunlar ise şunlardır :

Her 20.000 erkek için bir meb'us seçilecektir. (madde 1.) 1876 Anayasamızın 65. maddesi, hatırlanacağı üzere, bunu 50.000 olarak kabul etmişti. Aynı hususu intihabı meb'usan kanunu da bildirmekte idi. 1923 tarihli kanun bu maddeyi ilga etmiştir. Nüfus 20.000 den az olsa yine bir meb'us seçilecektir. Fazlası için 30.000'e kadar 1, 50.000'e kadar 2, 70.000'e kadar 3, 90.000'e kadar 4 meb'us seçilecektir. Bundan ziyadesi bu nisbet dahilinde arttırılacaktır. (Aynı madde).

2. 18 yaşını bitiren her erkek seçmenlik hakkını haizdir. (Madde 2.) İntihab-ı Meb'usan Kanununun 5. 8. 11. ve 22. maddeleri bu suretle kaldırılmıştır.

3. Gerek 1. ve 2. seçmen ve gerekse meb'us olabilmek için vergi vermek şart değildir. (Madde 4.) Bu madde İntihab-ı Meb'usan kanununun 11. maddesini değiştirmiş bulunmaktadır. Hatırlanacağı üzere, bu madde birinci seçmen olabilmek şartları arasında «Devlete az ve çok vergi» vermeği gerekli görmekte idi. Bir çok tenkidlere

(79) Düstur. 3. Ter. C. 4. s. 15.

(80) KARAKOÇ S., s. 99.

(81) 8 maddelik olan bu kanunun metni için Bkz. KARAKOÇ S., s. 102.

maruz kalan bu hüküm, böylece kaldırılmış oldu. Bundan sonra herkes, diğer şartları haiz olduktan sonra, vergi vermek mecburiyeti olmaksızın, 1. ve 2. seçmen olabildiği gibi meb'us da olabilecektir.

4. Kanunun 6. maddesinde İntihab-ı Meb'usan kanunu ile muhtelif tarihlerde neşredilen diğer kanunlar ve Anayasanın bu kanuna aykırı maddelerinin ortadan kaldırıldığı belirtilmektedir.

2. Siyasî partiler bakımından: 1923 seçimlerinde en önemli «Halk Fırkası» dır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, seçim propagandası halinde «9 Umde» lik program (82) neşretmiş ve rey sandığı başına davet edilen vatandaş, bu programı tasvip ettiği takdirde, «Müdafaa-i Hukuk» un «Halk Fırkası» na intikalini de kabul etmiş olacağı bildirilmiştir. Cemiyet seçimi kazanmış ve ikinci B.M.M. meb'usları Halk Fırkası nizamnamesini müzakere ve kabul etmişlerdir. 23 Ekim 1923 de Halk Fırkası ismini alan teşekkül 10 Kasım 1924 de Fırka grubu Umumî Hey'etinde «Cumhuriyet Halk Fırkası» olarak isimlendirilmiştir. 1935 deki büyük kurtay bunu «Cumhuriyet Halk Partisi» olarak değiştirecektir (83).

II — CUMHURİYET DEVRİNDE SEÇİMLER

1 — Birinci Cumhuriyet Devrindeki Seçimler :

11. 1927 Seçimleri :

İkinci Büyük M. M. normal yasama devresi sonunda seçimlere gitti. Bu seçimlerle 3. Büyük Millet M. kurulmuştur. 2. B. M. M. konumuz hakkında önemli olan bir takım kanunlar yapmıştır ki bunların başında 29 Ekim 1923 tarihli Cumhuriyeti ilân eden kanun (84) ve 1924 tarihli Anayasamız gelmektedir.

(82) TUNAYA T. Z., Siy. s. 580.

(83) Metni için bakınız TUNAYA T. Z., Siy. s. 559-560.

(84) Düstur 3. Tertip C. 5 s. 398.

Seçimde tatbik edilen vesikalar :

1. 2. B. M. M. kurulduktan sonra ilk olarak 29 Ekim 1923 tarihli bir kanunla Cumhuriyeti ilân etti. Daha sonra 19 Kânunevvel 1339/1923 tarih ve 385 numaralı bir kanunla İntihab-ı Meb'usan kanununu değiştirmiştir (1).
2. 20 Nisan 1340/1924 tarihli Anayasa yapılmıştır (2).
3. 16 Haziran 1927 tarih ve 1079 sayılı kanunla İntihab-ı Meb'usan kanununun ikinci bir değişikliğe uğramıştır (3).
4. Aynı yıl içinde, 5 gün sonra 1112 sayılı kanunla üçüncü bir değişiklik yapılmıştır (4).
5. Nihayet son olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Reisi M. KEMAL tarafından neşredilen ve seçilecek adayları gösteren TEBLİĞ sayılabilir (5).

Seçimin Hukukî Özellikleri :

Yukarıda sıraladığımız ve 1927 seçimlerinde tatbik edilen, konumuzla ilgili vesikalardan çıkardığımız sonuçları şöyle sıralayabiliriz :

1. Seçimlerde gerek seçmen yaşı (18 yaş) ve gerekse seçilmek için gerekli yaş (30 yaş) değiştirilmemiş, aynı kalmıştır (1924 Anayasası madde 10 ve 11).

2. Seçilebilmek için gerekli diğer şartlar kısmen değiştirilmiştir. Şöyle ki:

Bir defa, yabancı resmî hizmetinde bulunanlar,

(1) Düstur, 3. ter; c. 5; s. 502.

(2) Anayasa metni için bkz. Rüstur; 3. ter. c; 5; s. 1019-1032. Prof. OKANDAN, 2. B.M.M. nin Anayasa yapma yetkisi olmadığı halde, kendisinde Kurucu Meclis yerine koyarak bu Anayasayı yapmıştır, demektedir. «Millî Hâkimiyet ve Millî İrade mefhumlarının ve Kuvvetler birliği sisteminin Esas Teşkilât Hukukumuzda girişi» İ.H.F.M. c; sayı. s. (20-33) 28-29).

(3) Düstur. 3. ter. c. 8. s. 1530.

(4) Düstur 3. ter. c. 8. s. 1729.

(5) 31 Ağustos 1927 tarihli bu tebliğ için bkz. KOÇU R. R., a.g.m. Tarih Dünyası. yıl: I sayı: 6; s. 259.

Ağır ceza (mücazâtı terhibiyye) veya hırsızlık, sahtekârlık; dolandırıcılık, emniyeti suiistimal, hileli iflâs cürümlerinden biri ile mahkûm olanlar,

Mahcurlar,

Yabancı tabiiyet iddiasında bulunanlar,

Medenî haklardan iskat edilmiş olanlar,

Ve,

Türkçe okuyup - yazma bilmeyenler meb'us seçilemezler (Anayasa Madde 12.)

Ayrıca yukarıda ismini bildirdiğimiz 385 numaralı kanunla ordu mensuplarının namzetliklerini koymadan ordudan istifa etmeleri veya emekliliklerini istemeleri şart koşulmuştu (madde...) Hatırlanacağı üzere 1328/1913 tarihli bir kanunla ordu mensuplarının birinci ve ikinci seçmen olamayacakları belirtilmiş ve bu kanunu ele alarak gerekli açıklamayı yapmıştık. (Sah. 18 - 19). Şimdi söz konusu olan kanun ise tamamlayıcı mahiyette olmak üzere ordu mensuplarının meb'us dahi olamayacaklarını bildirmektedir.

3. 31 Ağustos 1927 tarihli seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından neşredilen, bazı isimleri ihtiva eden bir LİSTE bulunmaktadır. Vilâyet halkına bir tezkere ile bildirilen bu tebliğde, seçmenlere listede yer alan adayların seçilmesi istenmektedir (6).

4. Bu seçimlerde başka rakip parti yoktu. Neticede her tarafta C. H. F. kazandı.

III — 1931 seçimleri :

4. B.M. Meclisini kuran seçimdir. C. H. Fırkası 1927 seçimlerinden daha kuvvetli olarak seçime girmiştir. 21 Nisan 1931 de Gazi M. Kemal Cumhuriyet Halk Fırkası programı ile birlikte namzet listelerini bildirdi. Namzetler arasında işçi ve çiftçi eskisinden fazla idi. Seçime iştirak da fazla oldu. % 88. Seçimi C. Halk Fırkası ittifakla kazandı. Seçim hukuku bakımından yeni olarak kayda değer bir şey yoktur. Yalnız bu seçimlerde tatbik edilen hukukî vesika bakımından belirtilmesi gereken nokta, 9 Mart 1931 tarih ve 1760 sayılı kanunla İntihab-ı Meb'usan Kanununun 10. maddesine bir

(6) 1927 tarihli yapılan iki değişiklik önemli olmadığı için üzerinde durulmamıştır.

madde eklendiğidir. Fakat bu değişiklik önemli bir değişiklik olmadığından üzerinde durmuyoruz (74).

IV — 1935 seçimleri :

Bu seçimlerle 5. B. M. M. kurulmuştur. Bu seçimler, seçim tarihimizde önemli bir değişikliğin başlangıcı olduğu için üzerinde durulmaya değer. Bu seçimlerde, Türkiyede ilk defa rey ve seçilme hakkı tanınmıştır. Bu tarihe kadar yapılan seçimlerde kadınlar ne rey verebiliyorlardı ve ne de seçilme hakkını haiz idiler.

1935 seçimlerinde C.H.F. bir tebliğ neşretti. Listede her sınıf insan vardı: Memur, serbest meslek, rençber ve esnaf. Fakat aynı zamanda 16 meb'usluk için boş yer bıraktı. «Fakat seçmenlere bunların kimler olabileceğini ima etti. Pek tabiidir ki ittifakla C.H.F. kazandı.» (8).

Seçimde tatbik edilen Hukukî vesikalar :

1. 5 Kânunevvel (Aralık) 1934 tarih ve 2598 sayılı İntihab-ı Mebusan kanununun bazı maddelerini değiştiren ve bir madde ilâve eden kanun (9).

2. 5 Kânunevvel (Aralık) 1934 tarih ve 2599 sayılı 1924 Anayasasının bazı maddelerini değiştiren kanun (10).

3. 22 Kânunevvel (Aralık) 1934 tarih ve 2631 sayılı kanun (11) lardır.

4. Birde bu seçimler için neşredilen tebliğ'i sayabiliriz. Şimdi bütün bunlardan çıkan sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

Seçimlerin Hukukî Özellikleri :

1. 40.000 kişi için bir meb'us seçilecektir (2598 sayılı K. madde 1.). Burada dikkat edilecek nokta, maddenin «erkek» tâbirini kullanmadığıdır. Madde «..... 40.000 nüfusta bir...» meb'us seçileceğini belirtmektedir. «Nüfus» kelimesi ise kadın - erkek bütün

(7) Kanun metni için bkz. Düsür 3. ter. c. 12. s. 176.

(8) KOÇU R. E., Tarih Dünyası. a.g.m. yıl: I, sayı: 7. s. 300.

(9) Düstur 3. ter. c. 16. s. 35.

(10) Düstur 3. ter. c. 16. s. 36.

(11) Düstur 3. ter. c. 16. s. 98.

vatandaşları içine alan bir kelime olup «zükûr» ve «nefer» kelimeleri gibi yalnız erkek mânâsına gelmez. Demek ki, meb'us miktarı, vatandaşlar kadın - erkek tefrik edilmeyerek, sayılarına göre tesbit edilecektir.

2. 22 yaşını bitiren her Türk seçmen olabilecektir. Bu hususta kadın - erkek ayırımı yoktur. İntihab-ı Meb'usan kanununun 5. 11. 16. 23 ve 58. maddelerindeki 18 yaş kaydı 22 olarak değiştirilmiş ve bu maddelerdeki «Zükûr» kaydı kaldırılarak yerine «Kadın - erkek» kaydı konmuştur. (2598 sayılı K. Madde 2., Anayasa Mad. 10).

3. 30 yaşını bitiren kadın - erkek her Türk Meb'us seçilebilecektir. (Anayasa madde 11.).

1935 seçimlerinin seçim hukuku bakımından olan özelliği bunlardan ibarettir. Bu seçimlerle, biraz evvel de belirttiğimiz gibi, kadınlar ilk defa siyasî seçimlere katılmışlardır. Bunun da anlamı «Seçimlerin Genelliği» prensibinin ilk defa tatbik edildiğidir. 1876 dan bu tarihe kadar olan seçimlere yalnız erkekler katılırken, 1935 seçimleri dahil bundan sonra kadınlar da seçimlere katılmışlardır. C.H.P. nin kazandığı bu seçimlerde ilk defa gayri müslim vatandaşlar B.M.M. de girmişlerdir. Meclisde ayrıca 8 kadın Mebus vardı (12).

V — 1939 Seçimleri :

Bu seçim 6. B. M. Meclisinin kuruluşunu sağlayan seçimdir. Cumhuriyet Halk Partisi mebus seçilme hakkını haiz olup da müstakil olarak adaylığı koymak isteyenlerin partiye müracaat etmelerini bildirdi. Bu suretle C.H.P. si bağımsız vatandaşların seçimlere girmesine nazarî olarak müsaade etmiş oldu. Seçim 26.3.1939 da oldu. Her tarafta C.H.P. kazandı. 423 mebus seçildi. Bunlardan 13 tanesi kadın mebusu. Cumhurbaşkanlığına İsmet İnönü seçildi. Hükûmeti Refik Saydam kurdu (13).

Seçimde tatbik edilen vesikalar ve seçimin özelliği bakımından herhangi bir değişiklik yoktur.

(12) KOÇU R. E., Tarh Dünyası. a.g.m. Yıl: 1. Sayı: 7. s. 300 - 2631 sayılı Kanun konumuz bakımından önemli bir değişiklik getirilmediğinden üzerinde durmadık.

(13) KOÇU R. E., a.g.m. s. 301.

VI — 1943 Seçimleri :

6. B.M.M. 14 Ocak 1943 de 301 oyla seçimin yenilenmesine karar vermiş ve seçim hazırlıklarına başlamıştır. Bu seçimde C.H.P. ile defa olarak 458 milletvekilliği için 530 aday göstermiştir. Yani esas miktarından fazla gösteriyordu ki, vatandaş adaylar arasında bir tefrik yapabilme imkânına sahip olsun. Bu tarihe kadar, hep seçilecek mebus sayısı kadar aday göstermekteydi. Bazı şehirlerde fazla. Meselâ İstanbulda, çıkaracağı milletvekili sayısının 2 misli aday gösterildi. Cumhurbaşkanlığına yine İ. İnönü seçildi. Hükûmeti Şükrü Saraçoğlu kurdu (14).

Seçimin dayandığı hukukî vesikalar :

Bu seçimlerde 14 Kânunevvel (Aralık) 1942 tarih ve 4320 sayılı seçim kanunu tatbik edilmiştir (15).

Bu kanun 54. maddesi ile İntihab-ı Meb'usan kanunu ile zeyl ve tadillerini ihtiva eden 320, 385, 1079, 1760, 2598 ve 2631 sayılı kanunları yürürlükten kaldırmıştır. Bunla Osmanlı Devrinden kalma ve birçok tadiller geçiren ve ilâveler yapılan seçim kanunu kaldırılıyor, yerine bir kanun yerleştiriliyordu.

Hemen söyliyelim ki, yeni seçim kanunu sistem bakımından bir yenilik getirmiş değildir.

1. Yine her 40.000 kadın ve erkek için bir mebus seçilmektedir. 5 (mad. 2.).

2. Seçmen olabilmek için gerekli yaş 22, seçilmek için ise 30 dur. (madde 7 ve 10.).

3. Subaylar seçemezler ve seçilemezler (Madde 8 ve 11/a).

4. Seçim iki derecelidir. (madde 18.).

Yalnız derli - toplu bir hukukî vesika olmak bakımından kayda değer. Seçim işlerini dağınık bir takım hususi kanunlardan kurtarmış, tek bir kanuna bağlamıştır.

Bu devirde Cumhurreisi İ. İnönü'nün çok partili rejime geçileceğini söylemesinden sonra, tanınmış iş adamlarından Nuri De-

(14) KOÇU R. E., a.g.m. s. 301.

(15) Düstur 3. ter. c. 24. s. 105.

mirağ tarafından «Millî Kalkınma Partisi» kuruldu (16). Bilâhare C.H.P. ileri gelenlerinden Celâl Bayar partiden ve mebusluktan istifa etti. Diğer istifa edenler onun etrafında toplanarak «Demokrat Parti» yi kurdular (17).

VII — 1946 Seçimleri: 21 Temmuz 1946 da yapılan bu seçim sekizinci T.B.M.M. ni meydana getiren seçimdir. Aynı zamanda tek dereceli olarak yapılan ilk seçimimizdir. Seçimlerde D.P. kuvvetli bir muhalefet olarak girdi. Seçim hazırlığı çok hareketli oldu. Ağır münakaşalar ve döğüşler hattâ kanlı hâdiseler vukua geldi. Muhalefet, İktidarı baskı yapmakla, bir terör havası yaratmakla, ısrarla itham etti. Mareşal Fevzi Çakmak İstanbuldan D.P. adayı olarak seçime girdi. Neticede C.H.P. 396, D.P. 62 mebus kazandı. D.P. seçimin dürüst yapılmadığını iddia ederek vesikalar neşretti (18).

Seçimlerde tatbik edilen vesikalar :

Bu seçimlerde 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı «Milletvekilleri seçimi kanunu» (19) tatbik edilmiştir.

Seçimlerin hukukî özellikleri :

Yukarıda ismi geçen kanun memleketimizde ilk defa tek dereceli seçimin uygulanmasını sağlamıştır. Bu tarihe kadar seçimler hep iki dereceli olarak yapıldı. Yani 1. derecedeki seçmenler doğrudan doğruya milletvekilleri namzetlerine değil, onları bir seçimle seçecek olan 2. seçmenlere rey vermekte idiler. Bu tarihten sonra ise vatandaşlar reylerini doğrudan doğruya milletvekilleri namzetlerine verebileceklerdir. Bu tarihte kabul edilen tek dereceli seçim 1946 dan beri Türkiyede tatbik edilmektedir. Bu kanunun çeşitli maddelerinde, seçmenlerin doğrudan doğruya milletvekillere rey vereceğine dair hükümler vardır. (Meselâ madde 24.).

21 Temmuz 1946 da yapılan seçimlere C.H.P. karşısına Demokrat Parti ve Millî Kalkınma Partisi girdi. Millî kalkınma partisi bir netice alamadı (20).

(16) KOÇU R. E., a.g.m. s. 301. 7 Ocak 1946 da kurulan bu parti için bkz. TUNAYA T. Z., Türkiyede siy. Par ... a.g.e. s. 646 ve müt.

(17) 18 Temmuz 1945 de kurulan bu Parti için bkz. TUNAYA T. Z., aynı eser s. 638 ve müt.

(18) KOÇU R. E., a.g.m. s. 302.

(19) Düstur 3. ter. C. 27. s. 1243. Bu kanun hakkında ayrıca bkz. BAŞGİL A. F., Seçim sistemimizin kıymeti ve eksikleri. 1948 İstanbul.

(20) TUNAYA T. Z., Türkiyede Siy. Par... a.g.e. s. 640.

VIII — 1950 Seçimleri :

Bu seçimler bizde ilk defa serbest seçimlerin yapıldığı ve İktidarın diğer bir partiye geçtiği seçimdir. Bu tarihe kadar iktidarda kalan C.H.P. yerine D.P. ne devretmiştir. Bu seçimlere iştirak % 80,6 olmuş, verilen reylerin % 54,91 ni alan D.P. 416 milletvekili kazanmış, C.H.P. ise verilen reylerin % 41,05 ni almış milletvekilliklerinden de 67 milletvekili kazanmıştır. Geriye kalan bir milletvekilini de C.M.P. çıkarmıştır. Sair partiler ve Bağımsızların çıkardıkları milletvekili sayısı ise 3'tür.

Dünya tarihinde ilk defa olarak otokratik bir rejim serbest seçimler neticesinde son bulmuştur. Devlette bütün fiziki kuvveti kayıtsız ve şartsız elinde bulunduran C.H.P. Lideri İ. İnönü serbest seçimler sonunda çoğunluğu elde eden D.P. ye iktidarı devretmiş ve böylece başlangıçtan beri kökü Tanzimata ve hattâ Sened-i İttifak'a uzanan politika gerçekleşmiş (21), 1924 Anayasasının tatbikatta kıymet ifade edebildiği, parlamenter Cumhuriyetin bizde de bir realite olduğu görülmüştür (22) ve «Demokrasi Şeklen Gerçekleşmiştir» (23).

Seçimler 1950 senesine kadar daima C.H.P. nin nüfuzu altında cereyan etmiş ve 1946 seçimi müstesna, umumiyetle tek namzet karşısında kalan seçmen ve umumî efkâr tarafından lâkaydi ile karşılanmış, bu itibarla uzun müddet terbiyevi bir fonksiyona sahip clamamıştır.

Ancak Cumhuriyet Halk Partisinin bizzat hâkim olduğu genel ve ara seçimlerde fazla namzet göstererek seçmene muayyen bir tercih hakkı vermesi, bazen hiç namzet göstermeyerek seçmeni tamamen serbest bırakması gibi teşebbüsler vatandaşın seçmenlik sıfatı ve seçimlerin alâka çekici bir hâdise addolunması bakımından hazırlayıcı bir âmil olmuştur. Bu alâka iktidarın sahibini tamamen değiştiren ve muhtelif müellifler tarafından «Beyaz İhtilâl» veya «Heyelân» olarak isimlendirilen 1950 genel seçimlerinde azamî yakın tarihimizde rastlanmadık haddine ulaşmıştır (24).

(21) ALDIKAÇTI S., 1961 Anayasası. Sapoğrafik notlar. 1962 s. 3.

(22) OKANDA R. G., Umumî Amme Hukuku. 1959 İstanbul s. 613.

(23) ALDIKAÇTI O., Anayasa Hukukumuzdaki son gelişmeler. 1963. İst. s. 35.

(24) TUNAYA T. Z., Türkiyede Siy. Par... a.g.e. s. 542.

Seçimde tatbik edilen vesikalar :

1950 Seçimlerinde 16.2.1950 tarih ve 5545 sayılı «Milletvekili seçimi kanunu» tatbik edilmiştir (25). Bu kanun, 46. maddesi ile 4918 ve 5258 (26) sayılı seçim kanunlarını yürürlükten kaldırmıştır.

Seçimin Hukukî Özellikleri :

Hemen şunu söyleyelim ki, 1950 tarihli Seçim Kanunu sistem olarak bir yenilik getirmiş değildir. Yani kendisinden evvelki seçim kanunlarının getirdiği yeniliklere (Meselâ seçim hakkının kadınlara da teşmili, tek dereceli seçim v.s.) benzer bir yenilik ihtiva etmez. Şüphesiz aralarında bazı farklar vardır. Fakat bunlar daha ziyade teknik işleri düzenleyen hükümlerdir. O sebeple seçimlerde, sistem olarak; bir değişiklik yoktur.

Bu seçimlerin asıl özelliği, yapılış tarzındadır: 1950 seçimleri dürüst ve baskısız bir şekilde yapılmıştı (27). Bu durumu çok partilili rejime geçiş neticesi demokrâtik hayatta kaydettiğimiz ilerlemenin bir neticesi olarak görmek mümkün olduğu gibi, 1950 tarihli seçim kanununun hükümlerinde aramak mümkündür (28) 1950 genel seçimi, «Milletvekillerinin tam bir serbesti, emniyet ve dürüstlük içinde intihab olunmalarını temin edecek tarzda cereyan eylemiştir. Vatandaşlarını rey haklarının baskı ve müdahaleden masun olarak kullanılması temin olunmuş ve amme hukuku tarihimizde belki de ilk defa olmak üzere yapılan bu tarzda bir seçim sonunda, Cumhuriyet devrinin başındanberi iktidarda kaldığı müddet zarfında büyük inkılâpların, önemli reformların yapılmasını ve bunların ya-

(25) Düstur 3. Ter. C. 31. s. 847.

(26) 9 Temmuz 1948 tarihli iş bu kanun 4918 sayılı kanunu değiştiren ve buna bazı maddeler ekleyen; ilçe seçim kurulları ilgili bir kanun olup hiç tatbik edilmediği için üzerinde daha önce durmadık.

(27) Amme hukukumuz tarihinde belki de ilk defa olmak üzere teşrii intihabatın tam bir serbesti ve emniyet içinde yapabilmış (OKANDAN R. G., Pozitif Amme Hukukumuzun gelişmesi bakımından Millî Mücadele Devri ve onu takip eyleyen merhale. Muammer Raşit Sevig'e Armağan. İst. 1956 s. (123-143) 142.

(28) 21 (16 olacak) Şubat 1950 tarihli seçim kanunu, tek dereceli seçimi ve bu hususta ekseriyet usulünü kabul etmiş, intihabatın her türlü tesir ve müdahaleden masun bir tarzda icrasını mümkün kılacak hükümler vazeylemiş, teşrii seçimler bir kazaî teminata bağlanmış» (OKANDAN R. G., Millî Müc... a.g.m. 19 nolu dip notu.

şatılmasını temin eyleyen siyasî partinin iktidardan uzaklaşması gibi bir netice kendisini göstermiştir (29).

1950 Seçimleri, biraz evvel söylediğimiz gibi Demokrat Parti kazanmıştır.

IX 1954 Seçimleri :

1950 kurulan Meclis, normal müddetini tamamlayınca seçimlere gidilmiştir.

Seçimlerde tatbik edilen vesika 1950 tarihli Seçim Kanunudur. Fakat bu kanun 17.2.1954 tarih ve 6272 sayılı kanunla (30) bazı değişikliklere uğramıştır. Adı geçen 1950 tarihli kanunun 16. 19. 27. 117. 120. 122. 124. 125 ve 126. maddelerini değiştirmiş ve 3 muvakkat madde eklemiştir (Madde 1.) Bu değişiklikler seçmen kütükleri, yüksek seçim kurulu ve seçim neticeleri ile ilgilidir. Sistem bakımından bir yenilik getirmediğinden üzerinde fazla durmayacağız.

1954 seçimlerinin kayda değer bir özelliği yoktur.

Bu seçimlerde oyların çoğunluğunu alan D.P. 504 milletvekili ile iktidara gelmiş, C.H.P. ise 31 milletvekilliği kazanarak muhalefette kalmıştır.

X — 1957 Seçimleri :

1954 de kurulan Meclis 11.9.1957 günkü oturumunda 1924 Anayasasının 25. maddesine dayanarak seçimin yenilenmesine karar vermiştir. Böylelikle seçimler bir sene öncesine alınmıştır. Bu seçimlere muhalefet partileri, işbirliği yaparak girmek istemişlerdir. İlk olarak Hürriyet Partisi bilâhare C.M.P. ve C.H.P. işbirliğine ve bu husustaki müzakerelere hazır olduklarını umumî efkâra açıklamışlardır. Üç parti arasında bir yuvarlak masa toplantısı yapılmış ve neşredilen tebliğde işbirliği üzerinde prensip anlaşmasına varıldığını ve bundan böyle işbirliğinin tatbik şekilleri hususunda müzakerelere devam edileceği bildirilmiştir.

Biraz evvel bildirdiğimiz 7053 sayılı kanunla yapılan tadilat sebebiyle (bu tadilat partilerin seçimlere müstakilen iştirak etmesini istiyordu.)

(29) OKANDAN R. G., Pozitif Amme Hukukumuzun gelişmesi bakımından 1945-1960 devrinin özellikleri 1. H.F.M. C. 29 s. (3-16) 6-7.

(30) Düstur 3. ter. C. 35 s. 409.

Daha sonra bu fikir gerçekleşmemiş, muhalefet partileri seçime tek başlarına girmişlerdir. Seçime iştirak 1950 ve 1954 seçimlerine nisbeten az olmuştur. % 77,15. Bilhassa İstanbul ve Ankara'da seçime iştirak çok azdır. Neticede D.P. oyların % 47,91 ni alarak 424 milletvekili ile seçimi kazanmış, C.H.P. ise oyların % 41,03 nü almış 178 milletvekili elde etmiştir. Muhalefet, bilhassa C.H.P. seçimlerin dürüst yapılmadığını bilâkis baskı yapılığını iddia etmiş ve bu hususta vesikalar neşretmiştir (31).

Seçimde tatbik edilen vesikalar :

1. 1950 seçim kanunu (değişiklikleri ile birlikte),
2. 7037 sayılı kanun (32). Bu kanun 9.9.1957 tarihli olup, ayrı bir seçim kanunu değildir. 1950 tarihli seçim kanununu değiştirmiştir.
3. 11.9.1957 tarih ve 7503 sayılı kanun (33). Bu kanun da ayrı bir seçim kanunu olmayıp, 1950 tarihli seçim kanununu değiştiren bir kanundur.

Seçimin Hukukî Özellikleri :

1957 seçimlerinin hukukî bakımdan arzettiği özellik, esas itibarı ile bir yenilik getirmemesi sebebiyle, daha evvelki seçimin aynıdır. Sistem olarak bir yenilik yoktur. Fakat bir nokta var ki, önemli olduğu için üzerinde duracağız: 7053 sayılı kanunun birinci maddesine göre «Siyasî Partilerin genel merkezlerindeki yetkili organların da bu partilerin teşkilâtı bulunan seçim çevreleri için aday gösterebilirler. Şu kadar ki, seçime iştirak eden siyasî partiler il veya ilçe teşkilâtı kurdukları her seçim çevresinde müstakilen seçime iştirak etmek ve o çevrenin seçeceği milletvekili sayısı kadar aday göstermek mecburiyetindedirler.» Bu maddenin önemi, partilerin birleşerek seçime katılmalarına mani olmasındadır. Bu maddenin,

(31) Bkz. Sahife 8-9 daki broşürler. Ayrıca bu seçimler hakkında bkz. ALDIKAÇTI O., «27 Ekim 1957 milletvekilleri Seçimi» İ.H.F.M. c. 24 Sayı. 1-4, s. 13-25.

(32) Düstur 3. ter. c. 38 s. 1781.

(33) Düstur 3. ter. c. 38 s. 1813.

bu sebeple, anti demokratik olduğu söylenmiştir (34). Bundan başka kayda değer bir özellik yoktur (35).

2 — İkinci Cumhuriyet Devrinde Seçimler :

XI — 1961 Seçimi :

Bu seçimlerle Türk Siyasî ve Hukukî tarihi yeni bir devreye girer. Bu ana kadarki siyasî gelişme ve Anayasa hareketlerini anlatmadan sadece bu devrenin hususiyetlerini belirteceğiz. Şöyle ki:

1. Bu seçimler, 1961 tarihli Anayasamızın kabul ettiği bir yeniliği, çift meclisi kurmak için yapılmıştır. Vatandaşlar her meclis için ayrı ayrı oy vermişlerdir.

2. Bu seçimlerle, memleketimizde ilk defa nisbî temsil sistemi uygulanmıştır. Fakat bu sistem yalnız millet meclisinin seçimi için bahis konusu olmuştur.

3. Bazı müellifler seçimlerle kurulan parlamentoya 2. Cumhuriyetin ilk parlamentosu ismini vermişlerdir (1). Ve böylece yeni bir devreye girdiğimiz imâ edilmiştir.

1961 seçimlerinde 3 ayrı seçim kanunu tatbik edilmiştir. Bu kanunlar şöyle yapılmıştır. 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı «Kurucu Meclis teklifi hakkında Kanun» (R.G. 16/12/1960 tarih ve 10682 sayılı) la bir Kurucu Meclis teşkil edilmiştir. Bu meclisin amacı «..... Demokratik ve hukuk devleti esaslarını gerçekleştirip teminat altına alacak yeni anayasa ile seçim kanununu en kısa zamanda tamamlamak» idi. Kurucu Meclis bu mevzudaki çalışmalarını neticesinde 26 Nisan 1961 tarihinde «Seçimlerin Temel Hükümlerini ve

(34) «... ve 1957 de yapılan değişikliklerle seçim hürriyetini tahdit edici muhalefet partilerinin seçimlerde muvaffakiyet kazanabilmelerini önleyici tedbirlerin alınması cihetine gidilmiştir.» (OKANDAN R. G., 1945 - 1960 devri... a.g.m. s. 15. ayrıca ALDIKAÇTI O., a.g.m. s. 16:

(35) 7037 sayılı kanunla getirilen değişiklik, adaylık koyma, aday gösterme ve seçim kütükleri ile ilgili olup, önemli bir yenilik olmadığından üzerinde durulmamıştır. Bu seçimler ve neticeleri S.B.F.D. c. 17. nu. 1. s. (203 - 219) 211.

(1) Bkz.

Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun» (2) unu kabul etmiştir. 298 sayılı olan bu kanun mevzuumuz bakımından iki hususiyet arz etmektedir. Birincisi, umumî bir konu olmasıdır. 1. maddesine göre (özel kanunlara göre yapılacak millet meclisi, il genel meclisleri, belediye meclisleri, muhtarlar, ihtiyar meclisleri ve ihtiyat heyetleri seçimlerinde bu kanun hükümleri uygulanır.) Binaenaleyh hem millet meclisi ve hem de Cumhuriyet Senatosu seçimleri için umumî bir kanundur. Mamafih 2. maddesinde seçimlerin serbest, eşit, tek dereceli genel oy esaslarına göre yapılacağını, seçmenin oyunu kendisi kullanacağını, oyların gizli verilmesi gerektiğini ve oyların sayımı, dökümü ve tutanaklara bağlanmasını açık olarak yapılacağını bildirmekle yine umumî bir hüküm koymuş oluyor. Nihayet «Özel kanunlardaki çevre ayırımları saklı kalmak şartıyla seçimlerde her il bir seçim çevresidir. (Madde 3) hükmü de bu kanunun umumî bir kanun olduğunu gösterir.

2. Hususiyeti ise 187. mad. si ile 5545 sayılı milletvekili seçimi kanunu ile onu tadil eden 6272, 6438 (2) 7037 ve 7053 sayılı kanunları yürürlükten kaldırmasıdır. Kurucu Meclis bilâhare 24 Mayıs 1961 ve 304 sayılı «Cumhuriyet Senatosu üyelerinin Seçimi Kanunu» (3) kabul etmiştir. Nihayet 25 Mayıs 1961 tarih ve 306 sayılı «Milletvekili seçim kanunu» (4) nu yapmakla da amacını gerçekleştirmiştir. Bu kanunların getirdiği yenilik ve sahip oldukları hususiyetleri ayrı bir kısımda incelediğimizden burada üzerinde fazla durmayacağız. Yalnız şu kadarını söyleyelim ki, Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçimi, çoğunluk (Basit çoğunluk), milletvekili seçimi ise Nisbî temsil (D'hondt) sistemine göre yapılmıştır. Bunun haricinde, seçimler yine tek dereceli, umumî ve gizlidir.

(1) 19/11/1954 sayılı bu kanun 6423 sayılı kanunu değiştiren ve Vi-lâyet Meclisi seçimleri ile ilgili bir kanundur. (Düstur 3. tertip. c. s.) Konumuzu ilgilendirmediği için daha evvel üzerinde durmamıştık.

(2) Bkz. R.G., 2/5/1961 - 10796. Değişiklik getiren kanunlar için bkz. 347 s. ve 16/8/1961 T. K. (R.G. 17/8/1961 - 10884), 356 s. ve 25/8/1961 t. K. (R.G. 29/8/1961 - 10893).

(3) R.G. 30/5/1961 - 10815. Bu kanun tatbik edilmeden bir değişiklik geçirmiştir. (Bkz. 349 s. ve 16/8/191 t. K. (R.G. 17/8/1961 - 10883).

(4) R.G. 30/5/1961 - 10815. Bu kanun tatbik edilmeden değiştirilmiştir. Bkz. 348 s. ve 16/8/1961 t. K. (R.G. 17/8/1161 - 10883), ve 7/9/1961 t. K. (R.G. 9/9/1961 - 10902).

Seçimler 15 Ekim 1961 Pazar günü olmuş vatandaş büyük bir vekar ve olgunlukla reyini kullanmıştır. Seçim neticeleri şöyledir :

1. Cumhuriyet Senatosu :

Partinin adı:	Aldığı oy:	Senatör
A. P.	3.560.676	71
C. H. P.	3.734.285	36
Y. T. P.	1.401.637	27
C. K. M. P.	1.350.892	16

2. Millet Meclisi :

Partinin adı:	Aldığı oy:	Milletvekili:
C. H. P.	3.724.752	173
A. P.	3.527.435	158
C. K. M. P.	1.415.390	54
Y. T. P.	1.391.934	65

(Rakamlar R. Gazetenin 17.11.1961 tarih ve 10960 sayılı nüshasından alınmıştır).

Teşekkür eden Türkiye Büyük Millet Meclisi 25.11.1961 Çarşamba günü ilk toplantısını yapmıştır.

2 — 1964 Seçimleri: 1961 Anayasamızın 73. maddesine göre, gerek genel oyla ve gerekse Cumhurbaşkanınca seçilen üyeler her iki yılda bir yenilenir (304 s. k. m. 4'de bunu belirtmiştir. Burada yalnız seçimle işbaşına gelen üyelerin yenilenmesinden bahsedilecektir. Yenileme için ad çekilir. Ad çekme, üyelerin seçiminden iki yıl sonra yapılacak seçimlerle yenilenecek olanları tesbit etmek üzere, bu seçimden iki yıl önce yapılır (An. Geçici m. 10). Seçim tarihinin başlangıcı, ikinci yılın 30 Mart günüdür. Haziran ayının ilk Pazar günü oy verilir (304 s. K. m. 4). Bu hükümlerin icabını yerine getirmek için, Cumhuriyet Senatosu günkü birleşiminde A, B, C grupları (Bkz. 304 s. K. geçici m. 2 arasında Başkan tarafından ad çekilmiş (5) neticede (C) grubu çıktığı için bu gruba dahil illerde (6) seçim yapılmıştır.

(5) Cumhuriyet.

(6) Ağrı, Amasya, Antalya, Artvin, Balıkesir, Burdur, Çanakkale, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Hatay, İstanbul, Isparta, Kars, Kütahya, Mardin, Muş, Rize, Samsun, Siirt, Tokat, Van, Yozgat.

Seçimde tatbik edilen hukukî vesika bakımından 1961 Senato seçimlerine nazaran bir değişiklik görülür: 1961 Senato seçimlerinde 304 sayılı Kanun uygulandığı halde 1964 kısmî Senato seçimlerinde 447 sayılı ve 17/4Ç1964 sayılı Kanun (7) uygulanmıştır. Bu kanun 1. maddesi 2 fıkrası ile 304 sayılı kanunun bazı maddelerini (1. 2. madde ile bu maddeye ek (1) sayılı liste, 6 ilâ 10, 12, 13/1.2 ve 3. fıkra, 14 ilâ 19. maddeler) yürürlükten kaldırdığı gibi 1. madde 1. fıkrası ile de bazı maddelerini değiştirmiştir.

1964 kısmî Senato seçimlerinde kayda değer husus, nisbî temsil sisteminin bu seçimde de tatbik edildiğidir. 447 sayılı Kanun 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 1,32/1.2 ve 3. fıkra, 33 ilâ 41. madde hükümlerinin C. Senatosu üyelerinin seçiminde de uygulanacağını söylediğinden, nisbî temsil burada da kabul edilmiş demektir. Bu kanun, çıktığı sırada, muhalefet tarafından iyi karşılanmamış, bu kanuna karşı acı tenkitler ileri sürülmüştür.

Seçimler 7 Haziran 1964 Pazar günü yapılmıştır. Yani normal olarak yapılması gereken vakitten bir sene sonra yapılmış oldu. Buna da sebep, 1963 bütçesine seçim gideri olarak az tahsisat (25.000 lira) konmuş olmasıdır. Bazı hukukçular bu durumu acı bir dille tenkit etmişlerdir (8).

Seçimlerde bazı hâdiseler olmakla beraber «hâdisesiz» geçmiş

(7) Bkz. «Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanununun değiştirilmesine dair Kanun «R. G. 22/4/1964 - II. 689. 304 s. K. değiştiren 238 s. ve 29/5/1963 t. K. da varsa da (R. G. 8/6/1963 - 11.423), büyük bir yenilik getirmediğinden üzerinde durmuyoruz.

(8) Bkz. DURAN L., «Senato Seçimleri geciktirilemez» Milliyet, 22/4/1963. Gerçekten seçimler ancak bir kanunla geri bırakılabilir. Halbuki bu, bir Bütçe tasarrufu ile yapılmıştır. İkincisi, geciktirme bir kanunla yapılırsa bile An. 74. m. gereğince ancak «savaş sebebiyle» olabilir. Halbuki bu tarihte Türkiye «savaş» durumunda değildir. 1963 Bütçesi Adalet Bakanlığı bölümü «Milletvekilleri ve Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçim giderleri için bu bölüme 6.000.000 lira teklif edilmiş ise de T. C. Anayasasının 73 ve seçim Kanununun (304 s. K.) 4. maddesinin halen bir teklif üzerine Komisyonların mütalâasına mebni değiştirilmesi ve bu seçimlerin 1964 yılında yapılması teemmül edildiğinde bu bölüme 1962 yılında konulan 25.000 lira ödeneğin aynen muhafazası düşünülmüştür» demektedir (s. III). Halbuki böyle bir teklif yapılmış, fakat kabul edilmemiştir. Kat'î imiş gibi hareket edilmiş 6.000.000 er yerine 25.000 er konarak, kanun çıkmadığı halde sırf bütçeye az bir meblağ kondu diye seçimler yapılamamıştır.

sayılır. Yüksek Seçim Kurulu tarafından neşredilen karara göre neticeler şöyledir :

Seçmen sayısı	: 4.767.467
Oyunu Kullanan Seçmen Sayısı	: 2.870.491
Geçerli oy sayısı	: 2.852.192
Seçime Katılma Oranı	: % 60.21

Siyasî Partilerle bağımsız adayların aldıkları geçerli oy sayıları ile kazandıkları Senato üyeliği sayısı toplamı ve aldıkları oyların geçerli oy sayısına oranı şöyledir :

Partinin adı	Aldığı geçerli oy sayısı	Senato üyeliği sayısı	Oranı
Adalet Partisi	1.419.858	31	%49.78
C. Halk Partisi	1.173.892	19	%41.16
C.K.M. Partisi	85.375	—	% 2.99
Yeni Türkiye Partisi	108.746	—	% 3.81
Bağımsızlar	64.326	1	% 2.26
TOPLAM	2.852.197	51	100.000

(Neticeler R. G. nin 23/Haziran 1964 ve 11.735 sayılı nüshasından alınmıştır) (9).

3 — 1965 Seçimler: 10 Ekim 1965 günü yapılan bu seçimlerle Millet Meclisinin yeni üyeleri seçilmiştir. Anayasanın 69/1. m. si gereğince «Millet Meclisi seçimleri 4 yılda bir yapılır». 1961 yılında yapılan Millet Meclisi seçimleri üzerinden 4 yıl geçmiş olduğundan Millet Meclisi Genel Seçimleri yapılmıştır.

Seçimde tatbik edilen hukukî vesika 306 s. K. dur. Ayrıca daha önce çıkarılan iki kanun, gerek 298 ve 304, gerekse 106 s. K. larda

(9) Partilerin illere göre aldıkları rey sayısı ve kazandıkları senatörlerin isimleri için aynı R.G. ye bakılabilir.

değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklerden biri 533 s. ve 13/2/1965 t. «Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin değiştirilmesi hakkında Kanun» (10) la yapılmıştır. İkincisi ise, 656 s. ve 14/7/1965 t. «Seçimlerle İlgili Kanunların Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi ve bu Kanuna Bazı Hükümler eklenmesi hakkında Kanun» (11) adını taşımaktadır. Bu iki kanunla, bizde tatbik edilen Nisbî Temsil Sistemine «Millî Bakiye Usulü» getirilmiştir. Binaenaleyh Millî Bakiye Usulünün tatbik edilmesi bu seçimlerin bir hususiyetini teşkil etmektedir.

Seçimlere 6 Siyasî Parti (AP, CHP, CKMP, MP, TİP ve YTP) katılmıştır. Partilerin seçim propaganda konuşmaları, sakin bir şekilde devam ederken, oy verme gününe birkaç gün kala birdenbire şiddetlenmiştir. Bu şiddet, bilhassa AP ve CHP Genel Başkanlarının konuşmalarında müşahade edilmiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'i gerici zümrelere taviz vermekle itham etmiş, hatta Nurcuları himaye ettiğini söyleyerek onu dini siyasete âlet etmekle suçlamıştır. AP Genel Başkanı ise, bir taraftan bu iddiaları reddetmiş, diğer taraftan da İsmet İnönü'yü solcuları himaye etmesini ve dine düşman zihniyetini takbih etmiştir (12).

Seçimlerin ikinci hususiyetini, Nisbî Temsil tatbik edilmesine rağmen, bir partinin tek başına Parlamentodaki sandalye çoğunluğunu sağlaması teşkil etmiştir. Nisbî Temsilde çok partinin doğup gelişmesi mümkün olduğu gibi, seçimlerde kazanma şansları da ekseriyet sisteminin tatbik edildiği seçimleri nisbeten fazladır. Bu sebeple bir partinin tek başına çoğunluğu sağlaması beklenemez. Seçimlerden sonra Koalisyon Kabinelerinin kurulması da yine bu sistemin tabii bir neticesidir. Halbuki 10 Ekim 1965 Millet Meclisi seçimlerinde A.P. 240 milletvekili kazanarak tek başına çoğunluğu sağlamağa muvaffak olmuştur (13).

Seçime katılan partilerin aldığı oylar ve kazandıkları Milletvekili sayısı şöyledir (14).

Türkiye itibariyle seçmen sayısı, oyunu kullanan seçmen sayısı,

(10) Bkz. R.G. 20/2/1965 - 11.934.

(11) Bkz. 20/7/1965 - 12.053.

(12) Bkz. tarihli Gazetesi.

(13) Bu seçimler hakkında etraflı bilgi için bkz. N. ABADAN, Anayasa Hukuku Siyasî Bilimler Açısından 1965 seçimlerinin tahlili, Ankara, 1966.

(14) Neticeleer için bkz. R.G. 19/10/1965 - 12.130.

katılma oranı, geçerli oy pusulası sayısı ve siyasî partilerle bağımsızların aldıkları geçerli oy sayıları:

Seçmen sayısı	:	13.679.753
Oyunu kullanan seçmen sayısı	:	9.748.678
Katılma oranı	:	% 71.26

Geçerli oy sayısı	9.307.563	
Adalet Partisinin aldığı geçerli oy sayısı		: 4.921.235
C. HP. nin aldığı geçerli oy sayısı		: 2.675.785
CKMP. nin aldığı geçerli oy sayısı		: 280.696
MP. nin aldığı geçerli oy sayısı		: 582.704
TİP. nin aldığı geçerli oy sayısı		: 276.101
YTP. nin aldığı geçerli oy sayısı		: 346.514
Bağımsızların aldığı geçerli oy sayısı		: 296.528

Siyasî partilerle aldıkları geçerli oy sayılarının geçerli oy sayısına olan oranı :

AP	% 52.87
CHP	% 28.75
CKMP	% 2.24
MP	% 6.26
TİP	% 2.97
YTP	% 3.72
Bağımsızlar	% 3.19

Siyasî partilerin il seçim çevreleriyle Millî Seçim Çevresinde kazandıkları milletvekili sayısı ile gerek parti listelerinde ve gerekse doğrudan doğruya bağımsız olarak seçilen milletvekili sayısı :

	İl seçim çevrelerinden seçilenler	Millî Seçim çevresinden seçilenler	Toplam
AP	204	36	240
CHP	102	32	134
CKMP	—	11	11
MP	6	25	31
TİP	1	13	14
YTP	3	16	19
Parti listesinde bağımsız	1	—	1
TOPLAM	317	133	450

4 — 1966 Seçimleri: Bu seçimler Cumhuriyet Senatosunun üçte birinin yenilenmesi için yapılmıştır. 1964 yılında yapılan birinci üçte bir yenileme seçiminden iki yıl sonra, Anayasa hükmü (m. 73/2) icabı ikinci üçte bir yenileme seçimlerine gidilmiştir.

Anayasanın geçici 10/1. m. si gereğince _____ günü Cumhuriyet Senatosu Başkanı tarafından ad çekilmiş, Kur'a (B) grupuna isabet ettiği için bu gurupa giren illerde (15) seçim yapılmıştır.

Seçimlerde 1964 Senato seçimlerinde tatbik edilen kanunlardan başka 533 ve 656 s. K. lar tatbik edilmiştir. 1965 seçimlerini anlatırken, bu iki kanuna temas ettiğimizden üzerinde ayrıca durmuyoruz.

Bu seçimlerin bir hususiyeti de, aynı zamanda İstanbul ve Maraş illerinde boş bulunan birer Cumhuriyet Senatosu üyeliğinin doldurulması için yapılmasıdır. Bu durum Anayasa hükmü (m. 74/2) icabıdır.

5 Haziran 1966 Pazar günü yapılan seçimlerin neticesi şöyledir (16) :

Seçim yapılan 23 ildeki seçmen sayısı, oyunu kullanan seçmen sayısı, katılma oranı, geçerli oy pusulası ve siyasî partilerle bağımsızların aldıkları geçerli oy sayıları :

Seçmen sayısı	:	5.466.284
Oyunu kullanan seçmen sayısı	:	3.072.393
Oranı	:	% 56.20
Geçerli oy pusulası sayısı	:	2.967.331
AP. nin aldığı geçerli oy sayısı	:	1.688.316
CHP. nin aldığı geçerli oy sayısı	:	877.066
CKMP. nin aldığı geçerli oy sayısı	:	57.367
MP. nin aldığı geçerli oy sayısı	:	157.115
TİP. nin aldığı geçerli oy sayısı	:	116.375
YTP. nin aldığı geçerli oy sayısı	:	70.043
Bağımsızların aldığı geçerli oy sayısı	:	980

(15) Adana, Afyon, Ankara, Bingöl, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Elâzığ, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Kayseri, Kocaeli, Muğla, Niğde, Sakarya, Tekirdağ, Trabzon, Tunceli, Urfa, Uşak.

(16) Bkz. 11/6/1966 - 12.320.

Seçim yapılan 23 ilin tamamında toplam olarak siyasî partilerle bağımsızların aldıkları geçerli oy sayılarının bu illerdeki geçerli oy sayılarına toplamına oranı :

AP	: % 56.90
CHP	: % 29.56
CKMP	: % 1.93
MP	: % 5.29
TİP	: % 3.92
YTP	: % 2.36
Bağımsızlar	: % 0.04
TOPLAM	1000.00

Siyasî Partilerin il seçim çevreleriyle millî seçim çevrelerinde kazandıkları Cumhuriyet Senatosu üyeleri sayısı :

	İl seçim çevresinden	Millî seçim çevresinden	Toplam
AP	31	4	35
CHP	8	5	13
CKMP	—	1	1
MP	—	1	1
TİP	—	—	—
YTP	—	1	1
Bağımsız (İşçi Partisi listesinden)	—	1	1
Toplam	39	13	52

III — TÜRKİYE'DE SEÇİMLERE GENEL BİR BAKIŞ

1. Seçimler : 1876 dan bu yana 18 genel seçim yapılmıştır. Bunların 7'si imparatorluk, 8'i meclis hükûmeti, 9 ile 18. seçimlerde Cumhuriyet rejimlerinde yapılmıştır.

Bunlardan 1946 tarihine kadar olanlar iki derecelidir. Seçmenler evvelâ 2. seçmenleri seçmekte, onlar da milletvekili olacak kim-

selere rey vermekteydiler. 1946 seçimleri de dahil olmak üzere bu tarihten sonraki seçimler tek dereceli olarak yapılmıştır.

1934'e kadar seçimler umumî değilken bu tarihten sonra umumî olmuş, kadınlara da seçmek ve seçilmek hakkı tanınmıştır.

Yaş meselesi ise seçim tarihimizde şöyle bir seyir takip etmiştir. 1876'dan 1923 senesine kadar 1. ve 2. seçmenlik yaşı 25'dir. 1923 tadilatında bu yaş 18'e indirilmiş 1934'den 1961'e kadar 22 ve 1961 seçimlerinde ise seçimin temel hükümleri ve seçmen kütükleri hakkındaki kanununun 6. maddesi gereğince 21 olarak kabul edilmiştir. Mebus seçilmek için ise 1876'da asgari sayılan 25 yaş 1908'den bu yana 30 olarak muhafaza edilmiştir. Yalnız Cumhuriyet Senatosuna üye olabilmek için 40 yaşında olmak gerekmektedir.

Seçilme nisbetlerindeki değişmeler daha açıktır. 1908'de 50.000 nüfusa mukabil bir mebus nisbeti 1923 tadiline kadar muhafaza edilmiş, bu tarihte 20.000'e indirilerek bu şekilde tatbik edilmiştir, 1934 den 1961 seçimlerine kadar 40.000 olarak kabul edilmiştir. 1961 seçimlerinde böyle bir rakam yoktur. Senatör ve milletvekili sayısı muayyendir. Binaenaleyh nüfuz başına «Şu kadar Milletvekili» diye bir şey bahis konusu değildir.

2. Hukukî Özellikleri: a) 1. ve 2. Meşrutiyetlerden kalan 1293 tarihli İntihab-ı Meb'usan Kanunu bazı tadilat ile Saltanatı yıkan Cumhuriyet rejimi tarafından 19 sene muhafaza edilmiştir. Kanun 14 Kânunevvel 1942 tarihli «Meb'us seçimi kanunu» ile ilga edilmiştir. Son kanun ile de iktifa edilmiyerek 5 Haziran 1946 tarihli «Milletvekili Seçimi Kanunu» isdar edilmiştir. 1946 genel seçimlerine bu kanun ile girilmiştir. Seçim neticesi âza adedi yine pek fazla olmayan muhalefetin devamlı ısrarları umumî efkârın isteği neticesi bu kanunun tadili cihetine gidilmiştir, tadiller tatminkâr bulunmamış, teşkil edilen bir ilim heyetinin hazırladığı bir kanun projesi bazı tadillerle kabul ve böylece 16 Şubat 1950 tarihli ve 5545 sayılı «Milletvekilleri seçimi kanunu» vücut bulmuştur. Şu halde Cumhuriyet rejimi bir eski ve (4) yeni kanuna sahip olmuştur.»

b) Seçim sistemleri daima çoğunluk sistemine bağlı kalmış (1961'den 1925'e kadar yalnız Millet Meclisi, 1964'den itibaren de C. Senatosu seçimleri müstesna, zira bu seçimler nisbî temsil esasına göre yapılmıştır), Umumîlik arttırılmıştır. Oy gizliliği her zaman aranmamıştır.

c) Uzun devreli bir rağbete mazhar olan iki dereceli seçim

usulü 1946 kanunu ile terkedilmiş ve tek dereceli seçim usulü kabul edilmiştir.

d) 1950 kanunu büyük bir adım daha atarak «Açık oy, gizli tasnif» usulünü terk ile «Gizli oy, açık tasnif» esasını kabul etmiş ve sistem 1950 Genel seçiminde büyük bir dürüstlikle tatbik edilmiştir (1).

«Seçim sistemimiz bakımından müşahademiz odur ki, Cumhuriyet rejimi iki dereceli seçimi uzun müddet muhafaza etmekle beraber, seçmenlik yaşında, seçim nisbetlerinde değişmeler yapılmıştır. Meşrutiyetin mirası halinde kalan «İntihab-ı Meb'usan kanunu» na göre 1 seçmenlik için «azçok vergi vermek», seçmek ve seçilmek için de muayyen şartlar arasında «Hizmetkârlıkta bulunmak» kaydı mevcuddu. Böylelikle, Hizmetçi olan ve azçok vergi vermeyen kimseler — büyük bir vatandaş kitlesi — meşrutiyetin büyük adına rağmen, Devlet organlarının teşkilinde söz sahibi bulunuyordu. Cumhuriyet rejiminin yeni bir seçim kanunu yapmış olması sorguya değer olmakla beraber, seçimi umumîleştirmek yönünden de bir inkılâp yaptığı da inkâr edilemez. Zira 3 Nisan 1924 tarihli tadilâtın 4. maddesinde şu esas vazedilmiştir: 1. seçmen, 2. seçmen veya mebus olabilmek için vergi ile mükellef şart değildir. Ayrıca, aynı kanunun 2. maddesi ile hem kanunu esasiye, hem de intihab-ı meb'usan kanununun yukarıda zikredilen şartlarını ilga etmiştir. Seçimin umumîleştirilmesi bakımından atılan diğer adımlardan birisi de, Teşkilâtı Esasiye Kanununun 1934 tadilâtıdır. Seçme yaşını 22'ye çıkarmakla beraber bu hakkı kadınlara da teşmil ve bu bakımdan garp demokrasilerine nazaran bir ilerilik de kaydedilmiştir (2).

3. Halkın ve İdarecilerin Seçimler karşısındaki durumu: Son olarak bir noktaya daha temas etmek istiyoruz. O da halkın ve İdarenin siyasî gelişmemiz boyunca yapılan seçimler karşısındaki durumudur. Acaba kendisine rey hakkı verilen vatandaş dediğimiz halk kitlesi, seçim dediğimiz siyasî ve hukukî olayı nasıl karşılamıştır? Yıllarca rey ve seçim diye bir şey işitmemiş olan halk, kendisine rey hakkı verilince, buna karşı davranışı nasıl olmuştur? Bu

(1) TUNAYA T. Z., a.g.e. s. 546 ve 547.

(2) TUNAYA T. Z., Ülker Reşit, mufassal fihristli, özetli milletvekilleri seçimi kanunu ve ilgili mevzuat İstanbul 1954 s. 1-8 deki Dr. Tunaya tarafından yazılan «Türkiye Tarihine Seçimler» isimli makale s. 7.

davranışın yine siyasî gelişmemiz boyunca arzettiği Konkjoktür'ün seyri nasıldır? Nihayet idarecilerin (idare edenlerin) seçim işleminin uygulanışındaki dikkatleri ne derece hak ve adalete uygundur? Siyasî tesirlerden uzak kalması gereken «seçim» in hakikaten siyasî tesirlerden uzak bir tarzda yapılmış mıdır?

Hemen şunu söyleyelim ki, bizde seçim Sosyolojisi mahiyetinde bir araştırmaya raslayamadık. Seçmen kitlelerinin seçime katılma nisbetleri, bu nisbetlerdeki değişikliklerin sebepleri üzerinde yapılmış bir etüd'e başvurmamız mümkün olmamıştır. Bu sebeple, bizim burada yapacağımız, seçimlerimizin bize düşündürdükleridir. Memleketimizde bazı sosyolojik istatistik mahiyette bir kaç araştırmaya seçim sosyolojisinin de eklenmesini temenni ederek, bu konuda şunları tesbit edebiliriz :

1. Türkiyede 1876 yılına kadar herhangi bir seçim yapılmış değildir. Seçim yapılmadığı gibi, seçim mefhumu da halkın zihninde yer alacak derecede anlatılmış değildir. Gerçi Tanzimat ve onu takibeden devrede, bilhassa basın hayatında, o zaman için modern sayılabilecek bir takım fikirler etrafında neşriyat yapılmıştır. Fakat bu, geniş halk kitlesine intikal edememiş, mahdut bir zümre — okuyup yazma bilen hattâ bunların da bir kısmı — ye inhisar etmiştir. Okuma yazma nisbetinin daha 1950 sıralarında yüzde 20 olduğu düşünülürse, 1876 tarihinde bu nisbetin ne kadar düşük olduğu ve o derece de, yapılan neşriyatın ve ileri sürülen fikirlerin ne kadar az bir zümre arasında kaldığı anlaşılmış olur. Memleketimizin sosyal realitesi ve onun bize ifade ettiği kanaat şudur ki, 1876 seçimleri yapıldığı sırada, vatandaş dediğimiz halk kitlesi, «seçim» den ve onun değerinden habersizdi. Vatandaşlar, mahiyetini iyice idrak edemediği bir faaliyete çağrıldığı zaman, buna gereği kadar ehemmiyet vermemiştir. Gerçi ilk seçimler bütün halka yaptırılmış değildir, fakat İstanbulda da durum aynıdır. Halkın gösterdiği bigâne davranış (abstention) sebebi iledir ki, ilk seçimler için İstanbul'a ait olmak üzere neşredilen «Beyanname» de oy vermek için müddetin 5 gün (1) olduğu belirtilmiştir (madde II). Genellikle seçimlerin aynı günde yapılması istendiği halde, 5 günlük müddet verilmiş, seçimlere karşı ilgisiz kalan halkı buna teşvik etme gayesini güttüğü söylenebilir. Aynı gaye ile, seçime bizzat gelemeyenlerin yazılı olarak da oylarını kullanabilecekleri (aynı madde) hükmü konulmuştur. Bu da gösterir ki, ilk seçimlerde halk, seçimlere karşı büyük bir ilgi göstermemiştir. Elimizde seçime katılma nisbetlerini

bildiren istatistikler olmamakla beraber, durumun bu merkezde olduğu kanaatindeyiz.

Acaba halk Meşrutiyeti benimsemiş midir? Yani benimsemediği için mi seçime karşı ilgi göstermemiştir, yoksa başka sebepleri mi vardır? Bu hususta da kati cevap verebilecek derecede elimizde, kat'i ve sosyolojik araştırmaların neticesi belgeler olmamakla beraber, Meşrutî idarenin Millet ve onun mümessilleri tarafından benimsenmediği söylenmiştir (3). Aynı şey 2. Meşrutiyette de tekrarlanmıştır (4).

İkinci Meşrutiyet devrinde yapılan seçimlere eskisine nisbeten daha fazla bir ilgi vardır. Bu devirde yapılan seçimlere çeşitli siyasî partiler katılmışlardır. Halkın bu devirdeki seçimlere daha fazla ilgi duyması «seçim» in mahiyetini daha iyi anladıkları için sebebi ile olabileceği gibi, partilerin seçim mücadelesine duydukları hissî ilgi dolayısı ile de olabilir (5).

Cumhuriyet devrindeki seçimlerdeki katılma nisbetlerine gelince, bu devirde eski devirdekilere nisbeten daha fazla bir halk kitlesinin ilgi gösterdiği muhakkaktır. Meselâ 1950 seçimlerine katılma nisbeti yüzde 89.30'dur. Bu seçimlerde 8.905.743 kişiden 7.953.055 kişi rey kullanmıştır. 1954 seçimlerinde ise biraz azalma vardır: yüzde 88.38. 1957 seçimlerinde bu nisbet daha da azalmıştır: yüzde 78.06. 1961 seçimlerinde biraz artmıştır: yüzde 81.41 (6). Bu azalmanın sebebi nedir? Bu sorunun cevabını yapılacak sosyolojik araştırmalar verecektir.

2. Seçimlerde halkın durumu nedir? 1876 seçimleri sırasında faaliyette olan siyasî parti yoktu. Seçimler gayet sessiz ve ihtilâfsız geçmiştir. İkinci Meşrutiyette olan seçimlerde ise çok gürültülü seçimlere şahit olunmuştur. Meselâ bunlardan 1912 seçimlerinde çok çirkin ve müessif hâdiseler olmuştur (7). Aynı durum 1946 seçim-

(3) Bkz. OKANDAN R.G., a.g.e. s. 225 ve müt.

(4) Bu tezi ise, 2. Abdülhamidi devirip yerine geçen Parti ve onun idarecileri ileri sürmüş, kendi istibdatlarını meşru göstermek için bu teze, hem de müstebit diye devirdikleri zihniyetin tezine sarılmışlardır (OKANDAN R.G., a.g.e. s. 432-433).

(5) Bu devir ile ilgili olmak üzere «İkinci Meşrutiyet Hatıraları. Yazan: Hüseyin Cahit Yalçın. Fikir hareketleri mecmuası. sayı 17 ve müt» isimli makaleye bakılabilir.

(6) Bkz. AYGİN C., a.g.m. s. 205, 208, 211 ve 215.

(7) RAGİP M., «Meşrutiyet Devrinde İntihab mücadeleleri, en çirkin hâdiselere sebep olmuştu «Akşam Gazetesi, 18.3.1943.

lerinde de rastlamak kaabildir. Bu seçimlerde de ağır münakaşalar ve döğüşler ve hattâ kanlı hâdiseler olmuştur. Keza buna benzer hâdiselere 1957 seçimlerinde de rastlıyoruz. Nihayet 17 Kasım 1963 Belediye Başkanları ve Meclisleri ile İl Genel Meclisleri seçiminde de daha ağır bir takım hâdiselerin vuku bulduğunu üzülenerek duymuş bulunuyoruz (8).

3. Bütün bunların karşısında idarecilerin tutumu ise adeta paraleldir. Çok çirkin hâdiselerin geçtiğini söylediğimiz 1912 seçimlerinde iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Partisi idarecileri, bu seçimlere çok baskı yapmışlar ve istismar yoluna gitmişlerdir (9). Bu sebeple 1912 seçimlerine «Sopalı - Dayaklı» ismi verilmiştir. İttihat ve Terakki, «İktidar mevkiinde kalmak için Orduya dayanmak ve orduyu âlet gibi kullanmakta ısrar etmesi ile devleti temelinden sarsacak ve onun yıkılmasında esaslı bir âmil olacaktır» (10). 1946 seçimlerinde muhalefet (Demokrat Parti) iktidarı (Türkiye Cumhuriyeti Halk Partisi) nin baskı yaptığını iddia ve bu hususta vesikalar neşretmiş, aynı şey 1957 seçiminde muhalefet (C.H.P.) tarafından iktidara (D.P.) söylenmiş ve çeşitli vesikalar neşredilmiştir. (bkz. s...) Demek ki, 1912 ile 1957 ye kadar geçen zaman zarfında, iktidarda bulunan partilerin, muhalefe karşı zihniyeti ve davranışı değişmemiştir. Halbuki aradan yarım asırlık bir müddet geçmiştir (14).

(8) Seçimi takibeden Gazeteler.

(9) Meselâ «İttihat ve Terakki Partisi para ile vaiz tutarak Trabzondan Dersim'e kadar kendi lehine muhalifleri aleyhine propaganda yapmıştır» (RAGIP M., 8 Mart 1943 tarihli Akşam Gazetesi.).

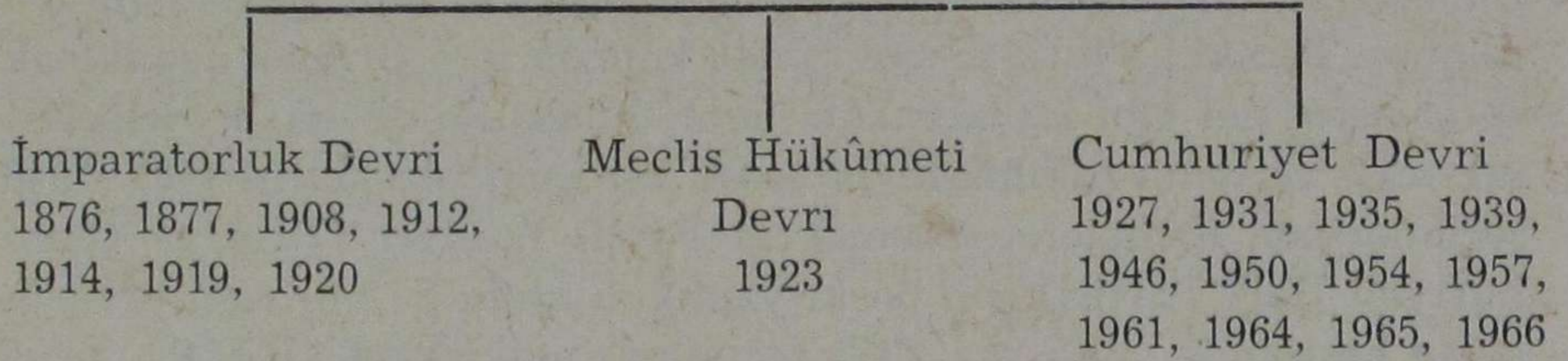
(10) BAYUR Y. H., a.g.e. s. 266.

(11) Meselâ «İkinci Meşrutiyet devrindeki durumu 2. Abdülhamid devrinden farklı bir bünyelik olduğunu söylemek biraz güç bulunmaktadır. Gerçekten bir fark nazarlara çarpmaktadır; fakat, bu fark, tek bir ferdin mutlak iradesi yerine, yukarıda temas ettiğimiz gibi mahdut bir zümrenin hâkimiyeti şeklinde tecelli etmektedir. (OKANDAN R. G., a.g.e., s. 441).

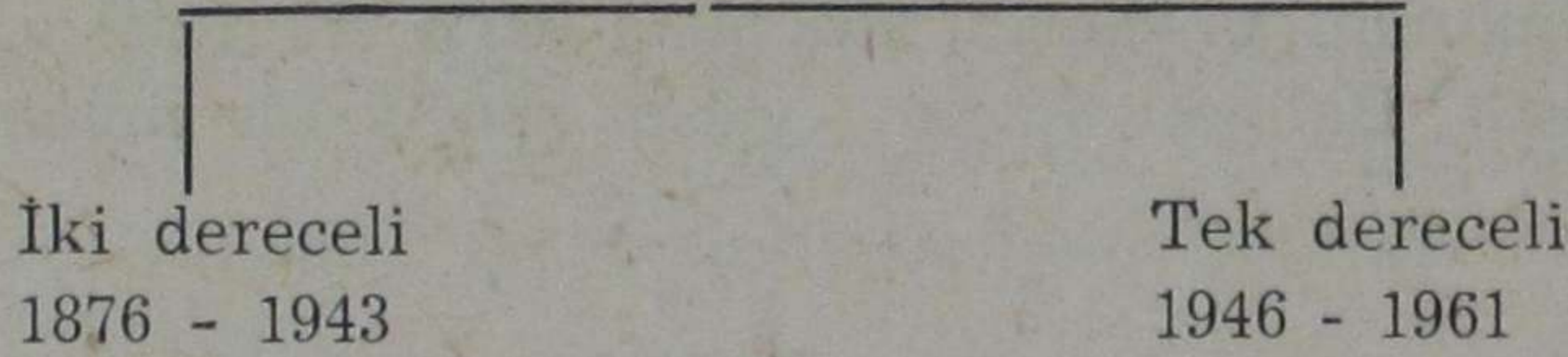
ÖZET - ŞEMA (3)

TÜRKİYEDEKİ SEÇİMLER

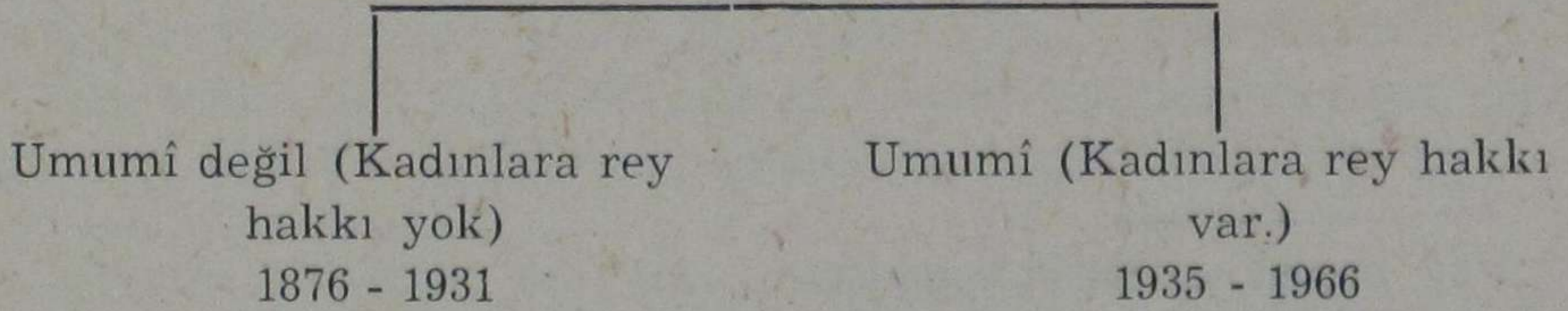
1 — Yapıldıkları devre göre :

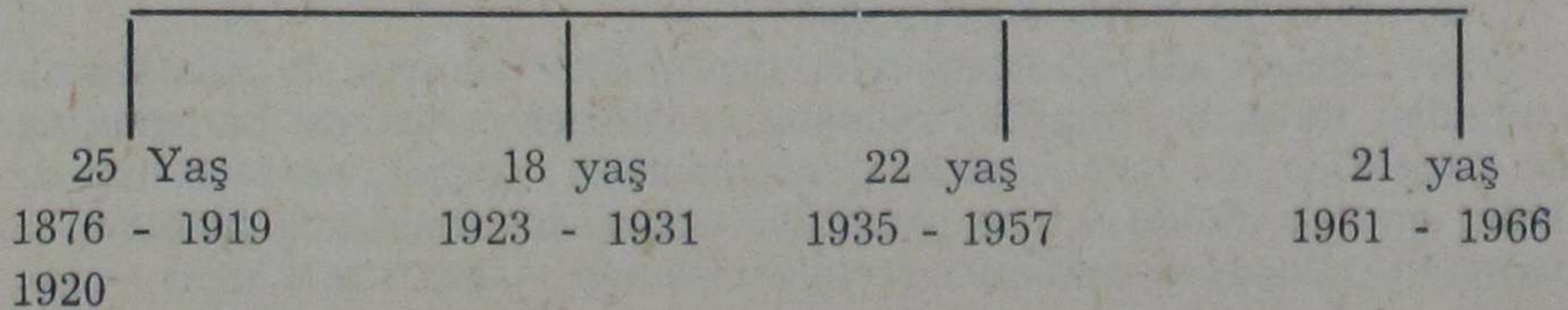
2 — Tek veya çift dereceli olmasına göre :

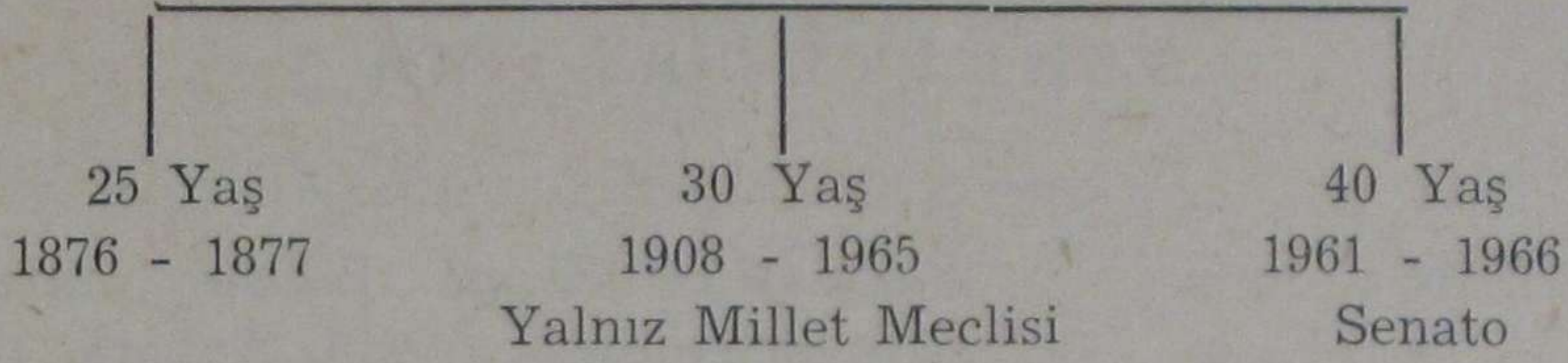
3 — Umumî olup olmamasına göre :

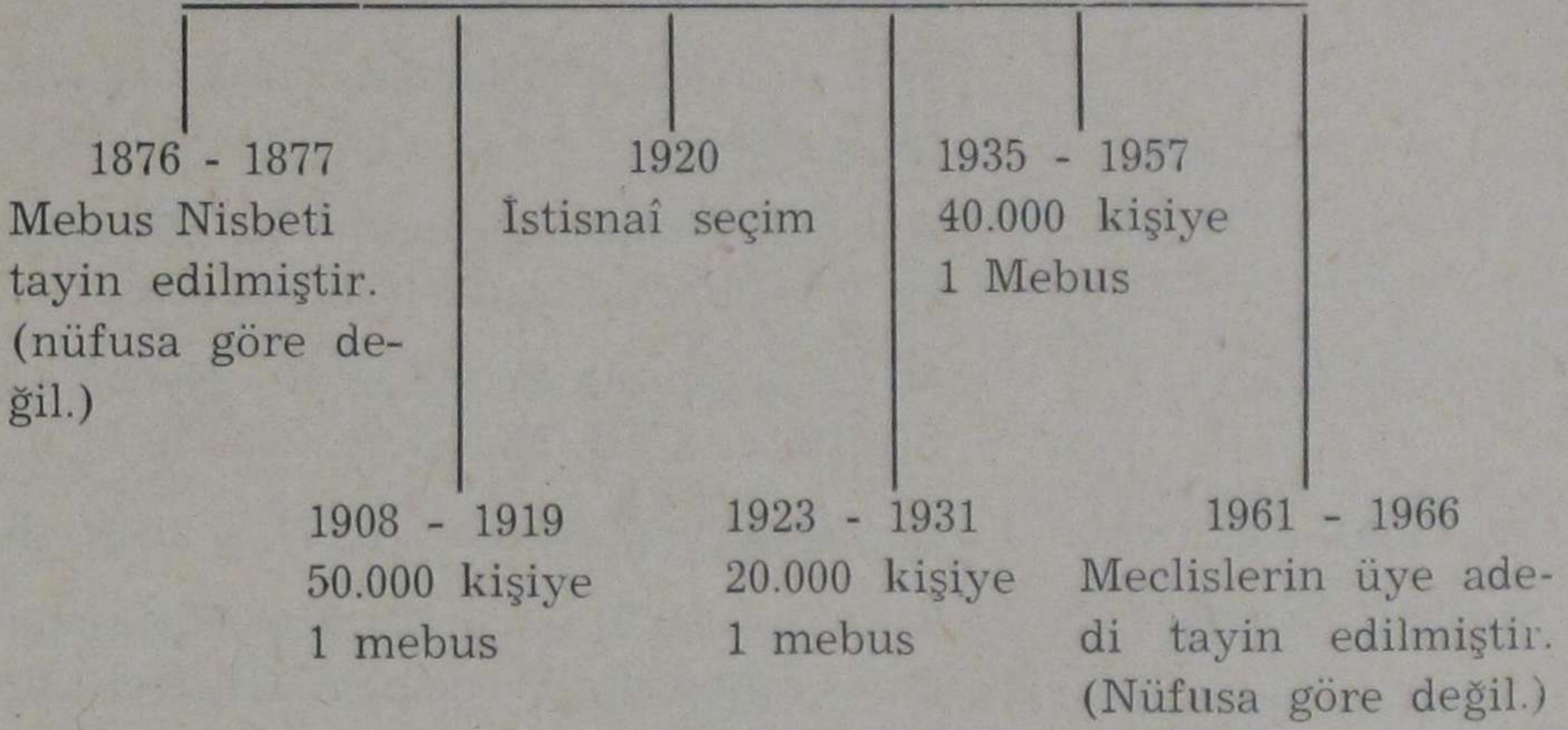
4 — Seçmenlik yaşı bakımından :

5 — Seçilebilmek yaşı :

6 — Seçilme nisbeti :

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- ABADAN Nermin : Anayasa ve Siyasî Bilimler açısından 1965 seçimlerinin tahlili, Ankara, 1966.
- ALDIKAÇTI Orhan : 27 Ekim 1957 Milletvekili Seçimi, İHFM., c. XXIV, s. 1-4, sh. 13-25.
- — : 1961 Anayasası, İstanbul, 1962 (şapoğrafik notlar).
- — : Anayasa Hukukumuzdaki Son Gelişmeler ve 1961 Anayasası, İstanbul, 1964.
- AYGEN Cemal : Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri, SBFD., c. XVII, No: 1, sh. 203-219.
- BAYKAL Bekir Sıtkı : 93 Meşrutiyeti, Belleten, c, VI, s. 21-22, sh.
- BAŞGİL Ali Fuat : Esas Teşkilât Hukuku Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri (Birinci Cilt, Fasikül, 1-2).
- BAYUR Yusuf Hikmet: Türk İnkilâbı Tarihi, c. 1, İstanbul, 1940, c. 2/1, 2, Ankara, 1943.
- CELALEDDİN Arif : Hukuk-ı Esasiye, Dersaadet, 1325.
- DURAN Lûtfi : Senato Seçimleri Geciktirilemez, 22/4/1963, Milliyet Gazetesi.
- GRASSERIE Roul de la : Usul-i İntihab (Mütercimi: Mehmet ATA), İstanbul, 1379.
- KÂNİ Süleyman : İstanbulun İşgalinden Sonra Meb'usan Meclisi, 25/8/1943 Akşam Gazetesi.
- KARAKOÇ Serkiz : Tahşiyeli Kavanin, c. 2, Dersaadet, 1341/1343.
- KARAL Enver Ziya : Osmanlı Tarihi, c. VIII, Birinci Meşrutiyet ve İstbdat Devirleri 1876 - 1907, Ankara, 1962.

- KURAN Ahmet Bede-
vî : Osmanlı İmparatorluğunda İnkılab Ha-
reketleri ve Millî Mücadele, İstanbul,
1956.
- KOÇU Reşat Ekrem : Osmanlı Devrinde Seçimler, Tarih Dün-
yası, yıl: 1, s. 6, 7.
- — : Bizde Seçimler, 26 - 30/9/1961, Cumhu-
riyet Gazetesi.
- KUBALI Hüseyin Nail: Türk Esas Teşkilât Hukuku, İstanbul,
1960.
- OKANDAN Recai Ga-
lip : Pozitif Amme Hukukumuzun Gelişmesi
: Bakımından Millî Mücadele Devri ve
Onu Takib Eyleyen Merhale, (Muammer
Raşit Seviğe Armağan, İstanbul, 1956, sh.
123 - 142).
- — : Umumî Amme Hukukumuzun Ana Hat-
ları, İstanbul, 1957.
- OKANDAN Recai Ga-
lip : Umumî Amme Hukuku, İstanbul, 1959.
- — : Pozitif Amme Hukukumuzun Gelişmesi
Bakımından 1945 - 1960 Devrinin Özellik-
leri, İHFM., c. XXIX, s. 1-2, sh. 3-16.
- OSMAN Nuri : Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı,
İstanbul, 1327.
- RAGIB Mustafa : Meşrutiyet Devrinde İntihab Mücadele-
leri En Çirkin Hâdiselere Sebep Olmuş-
tu, 18/3/1943 Akşam Gazetesi.
- — : İntihabatta Parti İhtirası, 25/3/1943 Ak-
şam Gazetesi.
- TUNAYA Tarık Zafer : Türkiyede Siyasî Partiler, İstanbul, 1953.
- — : Türkiye Tarihinde Seçimler (Mufassal
Fihristli, Özetli, Milletvekili Seçimi Ka-
nunu ve İlgili Mevzuat (Reşit Ülker ile
birlikte, İstanbul, 1954, sh. 1-8).

- — : Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine Geçiş (1919 Genel Seçimleri ve Osmanlı Parlamantosunun Son Toplantı Devresi), Muhammer Raşit Seviğ'e Armağan, İstanbul, 1956, sh. 373-394.
- — : Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri, İHFM., c. XXII, s. 3-4, sh. 227-247.
- — : Hürriyetin İlânı - İkinci Meşrutiyetin Siyasî Hayatına Bakışlar - İstanbul, 1959.
- — : Anayasa Hukuku ve Siyasî Müesseseler, İstanbul, 1966.
- US Hakkı Tarık : Meclis-i Meb'usan, 1293/1877 (Zabıt Ceridesi), İstanbul, 1940.